

N A C R T

Na temelju članka 27. stavka 12. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi («Narodne novine», broj 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 16/12, 86/12 i 94/13) ministar znanosti, obrazovanja i sporta donosi

ODLUKU O DONOŠENJU NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA OSNOVNE I SREDNJE ŠKOLE

I.

Ovom Odlukom donosi se Nastavni plan i program Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj.

II.

Nastavni plan i program Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj provodit će se:

- od školske godine 2014./2015. kao obvezan predmet u okviru nastavnog plana i programa 6. razreda osnovne škole i kroz međupredmetne sadržaje u nastavnim predmetima i programima od 1. do 5. razreda, 7. i 8. razredu osnovne škole i 1. i 2. razredu srednje škole.
- od školske godine 2015./2016. kao obvezan predmet u okviru nastavnog plana i programa 6. i 7. razreda osnovne škole i 1. razreda srednje škole i kroz međupredmetne sadržaje u nastavnim predmetima i programima od 1. do 5. razreda i 8. razreda osnovne škole i 2. razredu srednje škole.
- od školske godine 2016./2017. kao obvezan predmet u okviru nastavnih planova i programa od 6. do 8. razreda osnovne škole i 1. i 2. razreda srednje škole i kroz međupredmetne sadržaje u nastavnim predmetima i programima od 1. do 5. razreda osnovne škole.

Način provođenja propisan je Nastavnim planom i programom Građanskog odgoja i obrazovanja koji je sastavni dio ove Odluke.

III.

Stručno usavršavanje učitelja, nastavnika i stručnih suradnika vezano uz provedbu Građanskog odgoja i obrazovanja provodit će Agencija za odgoj i obrazovanje.

IV.

Ova Odluka stupa na snagu osmoga dana od dana njezine objave u »Narodnim novinama«.

KLASA:

URBROJ:

MINISTAR

dr. sc. Željko Jovanović

*Nacrt Nastavnog plana i programa
Građanskog odgoja i obrazovanja
za osnovnu i srednju školu*

Zagreb, travanj 2014.

Sadržaj

1. Uvod	5
2. Polazišta Građanskog odgoja i obrazovanja	6
3. Strukturalne odrednice Građanskog odgoja i obrazovanja	13
4. Ishodi Građanskog odgoja i obrazovanja prema odgojno-obrazovnim ciklusima	15
5. Međupredmetna povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja	34
6. Plan sustavnog uvođenja Građanskog odgoja i obrazovanja	35
7. Nastavni plan Građanskog odgoja i obrazovanja	36
8. Nastavni program Građanskog odgoja i obrazovanja	43
9. Metode uspješnog poučavanja Građanskog odgoja i obrazovanja	49
10. Vrednovanje postignuća učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju	49
11. Kadrovski uvjeti za ostvarivanje Građanskog odgoja i obrazovanja u osnovnoj i srednjoj školi	50

1. Uvod

Da bi građani aktivno koristili svoja prava i ispunjavali svoje odgovornosti u ustavnoj demokraciji prijeko je potrebno da oni posjeduju odgovarajuće znanje, vještine i stajališta o sebi kao nositeljima vlasti, kao i o ulozi države i njezinih institucija u zaštiti prava građana. U Ustavu Republike Hrvatske utvrđeno je da su „sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštovanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava”.

U sklopu Građanskog odgoja i obrazovanja učenici sustavno uče o tome koja prava i odgovornosti imaju te na koji ih način i pod kojim uvjetima mogu koristiti. Krajnji je cilj takvog učenja razvoj učenika kao emancipiranoga i odgovornoga građanina koji aktivno sudjeluje u razvoju demokratske građanske kulture ili *etosa* svoje škole, mjesta, države, Europe i svijeta. Ustavna demokracija je model vlasti u kojoj su građani politički subjekti, a to znači - nositelji vlasti. Sudjelovanjem na izborima oni pristaju dio svoje suverenosti otuđiti od sebe tj. staviti u ruke zastupnika, od kojih onda s pravom očekuju zaštitu svojih interesa i pridonosenje zajedničkom dobru. Kako bi se ta očekivanja i ostvarila, svi ustavi demokratskih zemalja, pa tako i Hrvatske, sadrže odredbe o ograničenju vlasti. Iako su te odredbe vitalne za demokraciju, puna zaštita građana od zlorabe vlasti pretpostavlja njihovo aktivno sudjelovanje u demokratskim procesima. Time građani potvrđuju temelje demokratskog poretka - slobodu i ravnopravnost pojedinca bez obzira na razlike u podrijetlu, sposobnostima ili sklonostima.

Škola je dužna učenike poučiti da opstanak demokracije ovisi o znalčkom i aktivnom sudjelovanju građana u odlučivanju na svim razinama. No, da bi sudjelovanje bilo i učinkovito, građani trebaju usvojiti odgovarajuće znanje, vještine i stajališta za korištenje intelektualnih alata kojima se unaprjeđuju demokratske procedure kao što su procjena valjanosti načela, pravila i zakona te učinaka djelovanja vlasti, ali i vlastitog djelovanja.

Kako bi se u učenika potaknula spremnost za aktivno i odgovorno sudjelovanje od razredne, preko lokalne i nacionalne, do europske i međunarodne zajednice, oni u školi trebaju:

- stjecati znanje o svojim pravima, odgovornostima, mogućnostima i načinima djelovanja u zajednici;
- razvijati vještine uočavanja problema u zajednici i njihova miroljubivog rješavanja u suradnji s drugima;
- jačati motivaciju za primjenom stečenog znanja i vještina u svakidašnjem životu.

U skladu s tim, Nastavni plan i program Građanskog odgoja i obrazovanja (u daljnjem tekstu: Građanski odgoj i obrazovanje) određuje očekivana postignuća učenika i sugerira načine na koje se do njih dolazi u školi bez obzira provodi li se Građanski odgoj i obrazovanje međupredmetno ili kao poseban predmet. On time predstavlja konceptualni, didaktički i metodički okvir za razvoj građanske kompetencije u osnovnoj i srednjoj školi. No, za puni razvoj građanske kompetencije ključna je suradnja svih djelatnika u odgoju i obrazovanju kako bi škola postala mjesto poučavanja, učenja i življenja demokracije.

2. Polazišta Građanskog odgoja i obrazovanja

Odgaj i obrazovanje usmjeren na razvoj kompetencija

Složenost promjena koje danas zahvaćaju odgojno-obrazovne sustave u svijetu posljedica su dvaju međusobno povezanih procesa: uspostave globalnog tržišta temeljenog na proizvodnji globalno konkurentnog znanja i tehnologija te širenje kulturno pluralnih demokratskih društava uređenih na načelima ljudskih prava, ravnopravnosti i vladavine prava. Pokretačka snaga tih procesa su informirani, visokoobrazovani, kreativni i motivirani građani, a odgoj i obrazovanje ključni čimbenik njihova razvoja. U skladu s tim, u odgoju i obrazovanju napušta se dosadašnje načelo učenja i poučavanja sa svrhom stjecanja faktografskog znanja i prihvaća načelo učenja i poučavanja radi stjecanja aplikativnog i transformativnog znanja i vještina koji su otvoreni inovacijama i nadograđivanju sukladno ubrzanim promjenama u društvu, kulturi, gospodarstvu, znanosti i tehnologiji. Takve promjene u pristupu obrazovanju, učenju i poučavanju jamstvo su osiguranja kvalitetnijeg života građana u tri ključnim dimenzijama: privatnoj, društveno-kulturnoj i profesionalnoj. Pojam koji se nalazi u temeljima tih promjena jest kompetencija.

Što je kompetencija?

Pojam kompetencije funkcionalno ujedinjuje odgoj, obrazovanje, izobrazbu, usavršavanje i samoučenje sa svrhom ispunjavanja potreba pojedinca, društvene zajednice i tržišta. Iako do danas nema općeprihvaćenog određenja kompetencije, europske se zemlje sve više opredjeljuju za holistički pristup u sklopu kojega se kompetencija određuje kao višedimenzionalna i transferalna kvaliteta djelovanja. Ona uključuje znanje, vještine, vrijednosti, stajališta, osobine ličnosti, motivaciju i obrasce ponašanja kojima pojedinac raspolaže i koje po potrebi pokreće kako bi riješio neki problem ili zadatak. Usmjerenost na kompetenciju u obrazovanju znači stavljanje naglaska na ishod ili rezultat učenja.

Pri tome se misli na ono znanje, vještine, stajališta i ponašanja koji odgovaraju standardima učinkovitog obavljanja nekog zadatka, a osiguravaju se odgojem i obrazovanjem. Kompetencije koje vode rješenju samo jednog ili manjeg broja zadataka situacijski i vremenski su ograničene pa ih nazivamo posebnima, za razliku od općih, generičkih ili transferalnih kompetencija koje su primjenjive u različitim područjima života i rada i o kojima ovisi razvoj posebnih kompetencija.

Budući da razvoj društva i gospodarstva znanja ovisi o kompetentnosti ljudskih resursa, od presudne je važnosti odrediti koje su to opće ili transferalne kompetencije koje traže cjeloživotno učenje i na koji način se takvo učenje može osigurati za sve u odgojno-obrazovnom sustavu.

Traženje odgovora na ta pitanja postalo je jedan od najvažnijih strategijsko-razvojnih ciljeva svih zemalja svijeta. Europa je takvo opredjeljenje potvrdila Lisabonskom strategijom kojom se nastoji osigurati zapošljivost i konkurentnost na globalnom tržištu, ali i društvena kohezija u uvjetima priznanja prava na ravnopravnost i različitost. Sukladno tome su u *Europskome referentnom okviru ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje* određene opće ili transferalne kompetencije kao intelektualna i praktična oruđa koja bi europskim građanima trebala, u sklopu cjeloživotnog učenja, osigurati osobno ispunjenje, društvenu uključenost, građansko sudjelovanje i angažiranost, zapošljivost i poduzetnost te kulturnu osviještenost i kreativnost.

Što su ishodi učenja?

Ishodi učenja su iskazi o očekivanim postignućima učenika. Njima se određuje što učenik/ca treba znati, razumjeti i biti u stanju učiniti nakon određenog razdoblja učenja u školi. Prilikom određivanja ishoda važno je precizno odrediti ciljnu aktivnost kojom učenik potvrđuje stečeno znanje, vještinu ili stajalište. Preciznost znači da se ishod mora moći opažati te da mora biti mjerljiv i povezan s pokazateljima kvalitete kako bi vrednovanje i ocjena učenika bili što objektivniji. Da bi se to postiglo, potrebno je učenicima prvo objasniti što se očekuje da će oni znati, biti u stanju učiniti ili osobno prihvatiti nakon određenog razdoblja učenja u određenom području. Usmjerenost na ishod učenja traži sustavno praćenje procesa učenja kako bi se osiguralo ne samo to da svaki učenik stekne određeno znanje, nego i to da razumije njihovu primjenu i uvjeri se u njihovu učinkovitost te na taj način razvije osjećaj samopouzdanja.

Ishodi služe i nastavniku i učeniku kao orijentiri koji ne određuju samo u kojemu se pravcu tematski usmjerava učenje, nego i kako je najbolje učiti, odnosno poučavati da bi se stiglo do željenog cilja. Pri tome treba imati na umu da je svaki cilj idealna konstrukcija koji svi učenici, zbog različitih razloga, više ili manje objektivnih, neće uvijek i u potpunosti moći ostvariti. Na nastavniku je da svaki ishod što jasnije građura, odnosno skalira kako bi vrednovanje postignuća učenika bilo što preciznije i točnije. Građuranje znači za svaki pojedini ishod odrediti razine postignuća, od najniže do najviše, koje služe kao eksplicitni kriteriji ocjenjivanja. Koliko je god to moguće, razine postignuća treba određivati u dogovoru s učenicima. Istraživanja potvrđuju da uključivanje učenika u cjelokupni proces vrednovanja potiče razvoj samostalnosti, samokritičnosti i odgovornosti za vlastito učenje i uspjeh u školi, ali i odgovornosti za uspjeh drugih učenika te razreda i škole u cjelini.

Usmjerenost na ishod učenja traži individualizirani pristup i sustavno praćenje procesa učenja kako bi se osiguralo ne samo da svaki učenik stekne određeno znanje, razumije njihovu primjenu i osvjedoči se u njihovu učinkovitost, nego da učenjem tih sadržaja upozna sebe, otkrije svoje jake strane i stekne samopouzdanje te osvijesti preduvjete za uspješnu primjenu naučenoga. No, individualizirani pristup nije puko individualno učenje. Učenje u školi ponajprije je društveni proces koji oblikuje i pojedinca i razred kao cjelinu. Ono je rezultat dinamičnog, interaktivnog i kumulativnog procesa koji uključuje suradnju, ali i natjecanje određeno zajedničkim pravilima, individualno izlaganje i raspravu, asertivnost i pregovaranje te dokazivanje, vrednovanje i zaključivanje, što znači da individualna i društvena dimenzija učenja moraju biti vidljive u određivanju ishoda učenja i vrednovanju postignuća učenika.

Što je građanska kompetencija?

Povezivanje individualne i društvene dimenzije u odgoju i obrazovanju ključno je za razvoj demokratskoga, tj. aktivnoga i odgovornoga građanstva, zbog čega se u demokratskim sustavima odgoja i obrazovanja razvoj građanske kompetencije danas ubraja među najvažnije ishode učenja i poučavanja. Građanska je kompetencija zajednički termin za poseban skup znanja, vještina, stajališta, vrijednosti i ponašanja, koji pojedincu osiguravaju uspješno ispunjavanje njegove ustavnopravno priznate uloge subjekta odlučivanja u demokratskom društvu. Kompetentan građanin je osoba koja je ovladala sklopom posebnog znanja i vještina te koja djeluje u skladu s tim znanjem i vještinama, ponajprije zato što zna i vjeruje da je takvo djelovanje ispravno i dobro za nju, njezinu obitelj, posao koji obavlja i zajednicu kojoj pripada. Osim što raspolaže takvim znanjem i vještinama, kompetentan

građanin spreman je i otvoren izazovima pa svoju kompetentnost kritički provjerava i dopunjuje stalnim učenjem i informiranjem.

Građanska kompetencija obuhvaća mnoge međusobno povezane komponente, no bitno je određuju tri dimenzije:

- građanska informiranost i razumijevanje funkcioniranja demokracije temeljene na ideji neovisnoga, osnaženoga i aktivnoga građanstva;
- građanska odgovornost za aktivno sudjelovanje u demokratskom odlučivanju u svrhu osiguranja svoje dobrobiti i dobrobiti drugih građana;
- građanska angažiranost koja proizlazi iz prethodnoga.

Uzete zajedno, te su dimenzije ključne za razumijevanje razlike između osobnosti pojedinca-pripadnika i pojedinca-građanina nekog društva. Za razliku od pojedinca-građanina, u demokratskom društvu pojedinac-pripadnik je onaj koji ne koristi učinkovito svoja ustavom zajamčena prava, ili zato što ih ne poznaje ili zato što ih se ne usudi koristiti. Iako se to na prvi pogled ne čini da je tako, u jednom i u drugom slučaju pojedinac-pripadnik nije izvan društvenih i političkih procesa, no on svojim (ne)djelovanjem zapravo koči one društvene i političke procese koji su ključni za demokratski razvoj njegove zajednice.

Kako se razvija građanska kompetencija?

Građanska znanja, vještine i vrijednosti uče se, provjeravaju i unaprjeđuju u različitim situacijama i na različite načine. One su neodvojiv dio procesa socijalizacije i interakcije u demokratskom društvu. Međutim, iskustvo razvijenih demokracija pokazalo je da se danas na taj način građanska kompetencija ne razvija ni cjelovito ni sustavno. Razlog tome su fundamentalne promjene u shvaćanju i praksi građanstva. Nekadašnji „dobar“ građanin koji je izlazak na izbore smatrao svojom dužnošću, ali je to činio ritualno, zamijenjen je novom generacijom građana koji smisao demokracije i svoga angažmana ne vide u izbornoj reprodukciji vlasti nego u njezinu učinkovitim djelovanju na dobrobit građana. Nove generacije odbijaju podređenost političkom autoritetu bez pokrića pa izlaz traže u alternativnim oblicima političkog djelovanja koji su usmjereni na aktivno sudjelovanje, suradnju i društvenu odgovornost. Takvo je djelovanje izravno povezano s pronalaženjem učinkovitih modela kontrole političke vlasti i političkih aktera zbog čega dosadašnji oblici političke socijalizacije više nisu dostatni. Za očuvanje i razvoj suvremene demokracije „dobar“ građanin je samo onaj koji raspolaže alatima za znalačko uključivanje u procese odlučivanja. Raspolaganje tim alatima pretpostavlja sustavno i kontinuirano učenje, što se najbolje osigurava Građanskim odgojem i obrazovanjem. U tome nema velikih razlika među razvijenim demokracijama. Osnaživanje učenika za aktivnu i odgovornu ulogu građanina postalo je nezaobilazni dio društvene misije suvremene škole.

Normativni okvir za uvođenje Građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatske škole

Od kraja devedesetih godina prošlog stoljeća u Hrvatskoj kontinuirano raste broj škola u kojima se provode cjeloviti programi ili povremene aktivnosti koje su više ili manje usmjerene na pripremu učenika za aktivno i odgovorno građanstvo. Iako su te promjene bile povezane s provedbom Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava, nedostajao im je odgovarajući normativni okvir pa je ispunjavanje te važne zadaće škole u pravilu ovisilo o interesu pojedinog nastavnika. Donošenjem Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, br. 87/08) ta zadaća postaje formalnopravna obveza rada škole. U članku 4. Zakona izriječno se određuje da učenike treba odgajati i obrazovati za, između ostaloga, „aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva”. Slijedom toga se 2010. u Nacionalnom okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (NOK) uvodi građanska kompetencija koja se ostvaruje dijelom u sklopu društveno-humanističkog područja, a dijelom uvođenjem posebne međupredmetne teme - Građanskog odgoja i obrazovanja. Pod međupredmetnom temom misli se na integrativni sadržaj koji se provlači kroz sve nastavne predmete i koji treba pridonijeti „osposobljenosti učenika za aktivno i učinkovito obavljanje građanske uloge“, ali se istodobno otvara mogućnost uvođenja Građanskog odgoja i obrazovanja i kao posebnog predmeta.

Proces izrade i eksperimentalne provedbe kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja

S obzirom na to da su NOK-om bile stvorene pretpostavke za izradu kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole, MZOS je taj posao 2010. delegirao obnovljenom Nacionalnom odboru za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo. Godinu dana kasnije Nacrt kurikuluma upućen je na mišljenje stručnjacima i predstavnicima civilnog društva, nakon čega je doraden i dostavljen na prihvatanje ministru znanosti, obrazovanja i sporta.

U kolovozu 2012. ministar je odobrio eksperimentalnu provedbu kurikuluma u osam osnovnih i četiri srednje škole, uz obvezu praćenja i vrednovanja procesa provedbe, što je povjereno Nacionalnom centru za vanjsko vrednovanje obrazovanja, Istraživačko-obrazovnom centru za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Agenciji za odgoj i obrazovanje te Mreži mladih Hrvatske i njezinim partnerima - Centru za mirovne studije i GONG-u.

Praćenjem i vrednovanjem trebala se osigurati znanstveno-analitička podloga za unapređenje konceptualnih i teorijskih polazišta, strukture i sadržaja kurikuluma te načina njegove provedbe. U skladu s tim, opći je cilj bio provjeriti relevantnost i primjerenost sadržaja kurikuluma i modela njegove provedbe u sklopu svih četiriju odgojno-obrazovnih ciklusa. Rezultati su trebali dati odgovor na pitanje što je potrebno mijenjati u kurikulumu kako bi on zadovoljio potrebe učenika na različitim razinama sustava odgoja i obrazovanja i u različitim tipovima škola za stjecanjem znanja, vještina i obrazaca ponašanja koji čine temelj aktivnoga i odgovornoga građanstva.

Provedba je praćena tijekom cijele školske godine uz primjenu složene metodologije u sklopu koje su kombinirani kvantitativni i kvalitativni istraživački postupci. Ispitivanje je provedeno u četiri faze na učenicima, učiteljima, odnosno nastavnicima i ravnateljima škola. Kvantitativni postupak (anketni upitnici za učenike i nastavnike) primijenjen je na početku i na kraju školske godine kako bi se utvrdilo početno i završno stanje, a kvalitativni (polustrukturirani grupni intervjui za predstavnike učenika i predstavnike nastavnika te

polustrukturirani individualni intervjui za ravnatelje) tijekom prvoga i drugog polugodišta kako bi se utvrdile značajke procesa provedbe. Tijekom tog razdoblja ukupno je primijenjeno 15 originalnih istraživačkih instrumenata.

Rezultati eksperimentalne provedbe kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja

Rezultati praćenja i vrednovanja potvrdili su da i među učenicima i među nastavnicima postoje znatne razlike u iskustvu učenja odnosno poučavanja sadržaja iz područja kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja. Prije eksperimentalne provedbe kurikuluma velik broj učenika, osobito iz srednjih škola, nije ozbiljnije prorađivao te i srodne teme, što znači da se za aktivno građanstvo, suprotno nekim tvrdnjama, nisu zadovoljavajuće pripremali ni u sklopu postojećih nastavnih predmeta ni izvannastavnih ili izvanškolskih aktivnosti. To je razumljivo ima li se na umu da većina ispitanih nastavnika nije imala ranijeg nastavnog iskustva u tom području, da ih otprilike devet od deset nije steklo odgovarajuće znanje tijekom studija i da se većina nije stručno usavršavala u tom području.

Iako ni priprema za eksperimentalnu provedbu kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja nije bila dostupna svima, zbog čega se dio nastavnika nije osjećao spremnim za taj posao, kurikulum se po mišljenju većine ispitanih učenika i nastavnika pokazao primjerenim sredstvom za pokretanje važnih promjena u njihovim školama. To se ponajprije odnosi na poboljšanje cjelokupnih odnosa u školi, pa se to može smatrati i glavnim doprinosom jednogodišnje eksperimentalne provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja. Provedbom su najviše poboljšani odnosi između učenica i učenika te između učitelja/nastavnika i učenika te odnosi učenika prema vršnjacima s posebnim potrebama. Tomu se može pridodati porast odgovornosti svih sudionika škole za uspjeh svakog učenika. Iako odnosi prema vršnjacima koji dolaze iz siromašnijih obitelji i odnosi među učenicima različite vjere nisu unaprijeđeni u istoj mjeri, i u tim je područjima došlo do znatnih pomaka. Srednjoškolci su to potvrdili u odnosu na vjeru, a stariji učenici osnovne škole u odnosu na socijalno-ekonomski status, s čim su se složili i njihovi učitelji/nastavnici.

Većina učitelja i nastavnika dala je pozitivno mišljenje o kurikulumu u odnosu na sve njegove odrednice. Oni drže da kurikulum zadovoljava niz posebnih i općih pedagoških standarda. Među posebnima, tj. onima koji su važni za promicanje aktivnoga građanstva, prvenstvo su dali ostvarivanju načela ravnopravnosti, povezanosti i međuovisnosti svijeta, kritičkog pristupa stvarnosti, argumentiranosti stajališta, multiperspektivnosti i participacije. Većina ih također drži da je program Građanskog odgoja i obrazovanja inkluzivan, što znači da funkcionira kao objedinjujući didaktički okvir za niz novih odgojno-obrazovnih sadržaja, poput odgoja i obrazovanja za ljudska prava i mirovnog odgoja i obrazovanja. Mišljenje je većine i da se kurikulumom može uspješno ostvarivati ideja učenika kao nositelja prava i odgovornosti, tj. građanina u sklopu različitih i međusobno povezanih zajednica. Konačno, većina je potvrdila da je kurikulum potencijalno snažan instrument za unaprjeđenje solidarnosti u školi, iniciranje i provođenje akcija kojima se pridonosi dobrobiti drugih, poticanju odgovornog odlučivanja i ponašanja učenika, unaprjeđenju suradnje škole i roditelja te razvoju škole kao demokratske zajednice učenika i nastavnika.

Prijedlozi učitelja i nastavnika za unaprjeđenje sadržaja kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja i osiguranje njegove učinkovite provedbe uglavnom su sistemske naravi. Ponajprije traže da se školama osigura odgovarajuća materijalna potpora za provedbu i kontinuirano stručno usavršavanje, uvede odgovarajuća satnica i pripreme nastavni materijali, omogući razmjena iskustava među učiteljima, odnosno nastavnicima koji provode Građanski odgoj i obrazovanje, osiguraju uvjeti za uspostavu bolje suradnje s roditeljima i organizacijama civilnog društva, ali i da se vrijednosti koje promiče Građanski odgoj i obrazovanje ugrade u sve predmete i rad škole u cjelini te da se unaprjeđenje nastave Građanskog odgoja i obrazovanja osigura kontinuiranim praćenjem i

vrednovanjem provedbe kurikulumu. Konačno, najveći broj i učitelja/nastavnika i učenika se slaže u jednome – potrebno je osigurati uvjete za veću aktivnost učenika u odlučivanju o školskim pitanjima i češće korištenje aktivnijih metoda učenja.

Isto mišljenje o kurikulumu nije dijelio otprilike svaki deseti ispitanii učitelj/nastavnik, među kojima je najviše bilo onih bez prethodnog iskustva u Građanskom odgoju i obrazovanju. Oni su tražili da se struktura i sadržaj kurikulumu pojednostavne i učine jasnijima, da se ishodi više prilagode dobi učenika i bolje usklade dimenzije znanja i vještina, a prava i slobode učenika bolje povežu s njihovim odgovornostima.

Preporuke za unaprjeđenje kurikulumu Građanskog odgoja i obrazovanja i njegove provedbe

Na temelju rezultata istraživanja, izdvojene su sljedeće preporuke:

Sistemska razina:

- Izraditi završnu verziju kurikulumu Građanskog odgoja i obrazovanja prihvaćajući mišljenja i prijedloge učitelja/nastavnika i učenika (skraćivanje sadržaja, objašnjenje ishoda, bolje usklađivanje ishoda s dobi učenika, određivanje modela i kriterija vrednovanja postignuća učenika).
- Osigurati da volonterski rad učenika/društveno koristan rad, projektna nastava i priprema učenika za izbore za predsjednika/cu razreda i predstavnika/cu razreda u vijeću učenika postanu obvezne dimenzije provedbe kurikulumu Građanskog odgoja i obrazovanja u svim razredima u osnovnoj i srednjoj školi.
- Odrediti pokazatelje postignuća prema odgojno-obrazovnim ciklusima i modelima provedbe kurikulumu Građanskog odgoja i obrazovanja i razviti sustav osiguranja kvalitete u Građanskom odgoju i obrazovanju.
- Osigurati uvjete za izradu uputa, priručnika, udžbenika i drugoga nastavnog materijala prema ishodima kurikulumu Građanskog odgoja i obrazovanja za pojedine cikluse i modele provedbe.
- Uvesti Građanski odgoj i obrazovanje u sve osnovne i srednje škole prema modelima predloženim u kurikulumu Građanskog odgoja i obrazovanja i s tim u vezi osigurati odgovarajuću satnicu za provedbu kurikulumu Građanskog odgoja i obrazovanja.
- Osigurati materijalnu potporu školama i učiteljima i/ili nastavnicima u provedbi kurikulumu Građanskog odgoja i obrazovanja, uključujući razmjenu iskustava među učiteljima, odnosno nastavnicima koji provode kurikulum.
- Odrediti ključne dimenzije nastavničke kompetencije za Građanski odgoj i obrazovanje u odnosu na različite modele provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja određene kurikulumom i te dimenzije učiniti obveznom komponentom akreditacije svih učitelja i nastavnika i, posebno, nastavnika Građanskog odgoja i obrazovanja.
- Uvesti Građanski odgoj i obrazovanje na prvu ili drugu godinu diplomskog studija u sve nastavničke fakultete kao obvezan kolegij (minimalno) ili modul (maksimalno) uz obvezu povezivanja teorije i praktičnih vježbi u školama i s opterećenjem od najmanje 10 ECTS bodova.
- Uvesti Građanski odgoj i obrazovanje kao obveznu dimenziju u sklopu stjecanja nastavničke kompetencije u dopunskom pedagoško-psihološkom obrazovanju za sve stručnjake koji rade u nastavi, a koji nisu završili nastavnički fakultet.

- Izraditi bazu podataka o potrebama škola za stručnim usavršavanjem o Građanskom odgoju i obrazovanju koja se periodično obnavlja i organizirati sustavno i kontinuirano stručno usavršavanje učitelja i nastavnika u tom području s osloncem na analitičke pokazatelje.
- Osigurati potrebne uvjete za uključivanje svih relevantnih čimbenika u sustav obrazovanja i stručnog usavršavanja učitelja i nastavnika za Građanski odgoj i obrazovanje, kao i u nastavu Građanskog odgoja i obrazovanja, osobito organizacija civilnog društva koje u duljem razdoblju ostvaruju respektabilne rezultate u tom području.
- Uvesti sustav identifikacije i priznanja školama u kojima se ostvaruje dobra praksa u Građanskom odgoju i obrazovanju i osigurati potrebne uvjete za širenje dobre prakse na druge škole.
- Osigurati da učitelji i nastavnici neposredno više sudjeluju u odlučivanju o pitanjima odgoja i obrazovanja na izvanškolskim razinama.
- Osigurati da učenici više sudjeluju u odlučivanju o pitanjima za koja su neposredno zainteresirani u sklopu učeničkih vijeća na lokalnoj, županijskoj i nacionalnoj razini.
- Istraživanje nastave Građanskog odgoja i obrazovanja u svim osnovnim i srednjim školama uključiti među prioritete istraživačke politike u području odgoja i obrazovanja.
- Podržati osnivanje novoga i/ili jačanje postojećega istraživačko-obrazovnog centra u području građanskog odgoja i obrazovanja sa zadatkom kontinuiranog praćenja i vrednovanja postignuća učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju.

Institucionalna razina:

- Nastavu Građanskog odgoja i obrazovanja više povezati sa svakidašnjim životom učenika i s učenicima dogovarati nastavne sadržajima i teme u Građanskom odgoju i obrazovanju i načine njihove obrade.
- Građanski odgoj i obrazovanje provoditi korištenjem interaktivnih, istraživačkih i suradničkih metoda učenja, s naglaskom na istraživačko-projektu nastavu, debatu i izvannastavne aktivnosti.
- Poticati učenike na kritičko promatranje i analizu stvarnih društvenih problema s naglaskom na različita gledišta.
- Jačati interes učenika za događajima u školi i lokalnoj zajednici istraživanjem problema i zajedničkim traženjem rješenja.
- Osigurati različite izvore za učenje u Građanskom odgoju i obrazovanju s naglaskom na materijale koji su namijenjeni djeci i mladima.
- Osigurati uvjete za veću aktivnost učenika u odlučivanju o školskim pitanjima i njihova mišljenja poštovati pri odlučivanju o školskim pitanjima.
- Uspostaviti učinkovitu suradnju s roditeljima, organizacijama civilnog društva i drugim relevantnim lokalnim akterima u nastavi Građanskog odgoja i obrazovanja, osobito s organizacijama mladih i za mlade.
- Učiniti Građanski odgoj i obrazovanje instrumentom razvoja škole kao demokratske zajednice učenja.

3. *Strukturalne odrednice Građanskog odgoja i obrazovanja*

U skladu s rezultatima istraživanja i s osloncem na preporuke, pripremljen je Nastavni plan i program Građanskog odgoja i obrazovanja koji predstavlja pedagoški, didaktički i metodički instrument kojim se sinergijski razvijaju pojedine osobine učenika u skladu sa shvaćanjem uloge koju građani kao društveni, politički, kulturni i gospodarski subjekti imaju u demokratskom razvoju svoje lokalne zajednice, Republike Hrvatske, Europe i svijeta. To je formalni odgojno-obrazovni okvir kojim hrvatske škole odgovaraju na potrebe suvremenoga hrvatskog društva za kompetentnim hrvatskim građanstvom, pri čemu se kompetentnost shvaća u terminima kritičke osviještenosti i informiranosti, obrazovanosti, aktivnog sudjelovanja, odgovornosti i zauzetosti za sebe, druge i zajednicu u kojoj pojedinac ostvaruje svoja prava i slobode te ispunjava odgovornosti. To, između ostaloga, znači da se Građanskim odgojem i obrazovanjem teži poticati razvoj kritičke demokratske svijesti učenika u jedinstvu s demokratskim obrascima ponašanja kako bi oni bili spremni aktivno i učinkovito sudjelovati u razvoju demokratskih odnosa u školi, lokalnoj zajednici i društvu u cjelini s osloncem na načela ljudskog dostojanstva, ravnopravnosti, pravde i mirotvorstva.

S obzirom na to da ustavno uređene slobode, prava i odgovornosti pojedinca čine srž određenja građanina, konceptualno polazište Građanskog odgoja i obrazovanja jest učenik promatran kao nositelj prava i odgovornosti u sklopu triju međusobno povezanih zajednica odnosno skupine bliskih zajednica:

- *razredna, školska i lokalna zajednica* – aktivni i odgovorni građanin/ka razreda, škole i svog mjesta ili grada;
- *nacionalna ili domovinska zajednica* – aktivni i odgovorni građanin/ka svoje države;
- *europska i međunarodna zajednica* – aktivni i odgovorni građanin/ka Europe i svijeta.

Kako bi se učeniku pomoglo da kao građanin bude učinkovit u sve tri zajednice, programom se razvoj složene građanske kompetencije osigurava istodobnim promicanjem dviju sastavnica:

- funkcionalne i
- strukturalne.

Funkcionalnu sastavnicu čine tri međusobno povezane i ovisne dimenzije:

- građansko znanje i razumijevanje;
- građanske vještine i sposobnosti;
- građanske vrijednosti i stajališta.

Dimenzije **strukturalne sastavnice** izvedene su iz prava i odgovornosti koje učenik-građanin ima u sklopu pojedine zajednice, a koje mu/joj omogućuju da se u određenoj zajednici potvrđuje kao ljudsko biće, politički akter, pripadnik određene društvene i kulturne grupe, gospodarski akter i čimbenik održivog razvoja. U skladu s tim, strukturalnu sastavnicu čini sljedećih šest dimenzija:

- (ljudsko)pravna;

- politička;
- društvena;
- (inter)kulturalna;
- gospodarska;
- ekološka.

Pojedine dimenzije funkcionalne i strukturalne sastavnice ne ostvaruju se samo u nastavi. Provedbom kurikulumu djeluje se na sve aspekte života i rada škole, kao što su:

- *demokratsko upravljanje školom* (tzv. inkluzivno odlučivanje: djelatnici škole, učenici, roditelji, predstavnici lokalne zajednice i drugi važni akteri odgoja i obrazovanja);
- *suradnja škole, roditelja, lokalnih organizacija civilnog društva i tijela uprave* u ostvarivanju nastavnih zadaća;
- *izgradnja demokratske školske kulture* (razvoj školskih normi, dominantnih vrijednosti i mreže odnosa temeljenih na demokratskim načelima).

Budući da proces razvoja građanske kompetencije počinje u razredu, školi i mjestu stanovanja, a zatim zahvaća šire zajednice, Građanski odgoj i obrazovanje organizacijski je koncipiran spiralno prema odgojno-obrazovnim ciklusima na sljedeći način:

- *1. ciklus* (1. – 4. razred osnovne škole) – usmjerenost na učenika kao aktivnoga i odgovornoga građanina razredne, školske i lokalne zajednice;
- *2. i 3. ciklus* (5. – 6. i 7. – 8. razred osnovne škole) – ishodi iz 1. ciklusa proširuju se učenjem za građanina državne ili domovinske zajednice;
- *4. ciklus* (1. – 2. razred srednje škole) – postignuća iz prvih triju ciklusa dopunjuju se učenjem za građanina europske i globalne zajednice.

Sažeti prikaz strukturalnih odrednica Građanskog odgoja i obrazovanja po ciklusima

<i>Odgojno-obrazovni ciklus</i>	<i>Razredi</i>	<i>Pripadništvo određenoj zajednici u kojoj učenik ostvaruje svoja prava i ima odgovarajuće odgovornosti</i>	<i>Funkcionalne dimenzije</i> <i>Građanske kompetencije</i>	<i>Strukturalne dimenzije</i> <i>Građanske kompetencije</i>	<i>Krajnji ishod/postignuće učenika</i>
1.	od 1. do 4. razreda osnovne škole	učenik kao građanin razredne, školske i lokalne zajednice	- znanje i razumijevanje - vještine i sposobnosti	- ljudsko-pravna - politička - društvena	<i>Učenik kao emancipirani i društveno angažirani građanin – pripadnik različitih zajednica u kojima je nositelj prava i odgovornosti</i>
2.	5. i 6. razred osnovne škole	učenik kao građanin hrvatske domovinske (državne) zajednice	- vrijednosti i stajališta	- (inter)kulturalna - gospodarska - ekološka	
3.	1. i 2. razred srednje škole	učenik kao građanin europske i međunarodne zajednice			

Ishodi učenja odnosno poučavanja u Građanskom odgoju i obrazovanju utvrđeni su po ciklusima, pri čemu su 2. i 3. ciklus spojeni budući da se u oba ciklusa, za razliku od prethodnoga, nastava ostvaruje po predmetima. Ideja četverogodišnjeg ciklusa za osnovnu školu i dvogodišnjeg ciklusa za srednju školu preuzeta je iz Nacionalnoga okvirnog kurikulumu. Ta je ideja u skladu sa shvaćanjem da je promjene u vještinama i osobito vrijednostima često potrebno promatrati u duljem razdoblju kako bi vrednovanje bilo što objektivnije.

Ishodi su idealni konstrukti i znače optimalnu razinu postignuća učenika. Do te razine, međutim, svi učenici, zbog objektivnih i subjektivnih razloga, neće doći pa je ishode potrebno stupnjevati ili graduirati, pri čemu je najvažnije odrediti njihovu donju granicu. U taj proces treba uključiti i učenike kako bi oni mogli sami procjenjivati u čemu su i u kojoj mjeri napredovali u nastavi Građanskog odgoja i obrazovanja.

Za pojedini ciklus utvrđeno je koje znanje, vještine i vrijednosti učenik treba steći (funkcionalna sastavnica Građanskog odgoja i obrazovanja) u ljudsko-pravnoj, političkoj, društvenoj, (inter)kulturnoj, gospodarskoj i ekološkoj dimenziji (strukturalna sastavnica Građanskog odgoja i obrazovanja) na kraju tog ciklusa. Pri ostvarenju pojedinog ishoda važno je stalno imati na umu da je taj ishod samo dio složene mreže postignuća kojom se postupno dolazi do krajnjeg cilja – razvoja učenika kao informiranih, odgovornih i angažiranih, odnosno kompetentnih građana Republike Hrvatske. Razlika između učenika koji je stekao znanje, razvio vještine ili prihvatio vrijednosti sukladne samo jednom ili manjem broju ishoda i učenika koji je u sklopu Građanskog odgoja i obrazovanja postao građanski kompetentan razvidna je u njegovu „posjedovanju“ sljedećih osobnih obilježja:

- poznavanje činjenica, odnosa i zakonitosti;
- kritičko opažanje, analiza, evaluacija i argumentacija;
- rješavanje zajedničkih problema istraživanjem;
- (inter)kulturno iskustvo;
- sudjelovanje u odlučivanju;
- upravljanje sukobima i izgradnja kulture mira;
- angažiranost na otklanjanju nepravde i doprinosu zajedničkom dobru;
- odgovornost za unaprjeđenje demokratske kulture razreda i škole.

4. Ishodi Građanskog odgoja i obrazovanja prema odgojno-obrazovnim ciklusima

Prvi ciklus - od 1. do 4. razreda osnovne škole

Obilježja

Učenici na kraju prvog ciklusa pokazuju da razumiju i da su prihvatili koncept aktivnoga i odgovornoga odnosno demokratskoga građanstva kad u raspravama zastupaju demokratske vrijednosti; kad u odnosima s drugim učenicima ustrajavaju na dostojanstvu osobe, ravnopravnosti, pravdi i nenasilju; kad svoja stajališta i izbore iznose otvoreno i potkrepljuju ih racionalnim dokazima; kad kod sebe i drugih prepoznaju i prihvaćaju sposobnosti i talente te međusobno potiču njihov razvoj; kad prepoznaju i razvijaju vrijednosti svoje kulture pri čemu su otvoreni i spremni na suradnju s predstavnicima drugih kultura u razredu, školi i lokalnoj zajednici; kad razumiju prepreke s kojima se

susreću njihovi vršnjaci s posebnim potrebama, kao i oni koji dolaze iz obitelji slabijega imovinskog stanja; kad su solidarni s takvim učenicima i predani uklanjanju prepreka njihovu životu i učenju; kad pokazuju interes i osobno se angažiraju u rješavanju problema razredne, školske i lokalne zajednice polazeći od demokratskih načela i kad su posvećeni izgradnji razreda i škole kao demokratske zajednice učenja.

U prvom ciklusu postavljaju se temelji za cjeloživotno učenje aktivnoga i odgovornoga građanstva, zbog čega je važno taj proces započeti upoznavanjem i analizom prava i odgovornosti učenika kao pripadnika razredne, školske i lokalne zajednice uređene na demokratskim načelima. Time se jača učenička samosvijest i neovisnost, ali i odgovornost za dobrobit drugih te školske i lokalne zajednice u cjelini. Pri tome je važno sve teme i aktivnosti povezati sa svakidašnjim iskustvom učenika u razredu, školi i lokalnoj zajednici te otvoriti prostor za rasprave o dobrim i lošim stranama tih iskustava, kao i za mijenjanje okolnosti kojima se loša iskustva nastavlja, s naglaskom na odnose među učenicima, između učenika i učitelja te između škole, obitelji i lokalne zajednice.

Ciljevi

Poticati razvoj građanskog znanja, vještina i stajališta u učenika/ca kao građanina razreda, škole i lokalne zajednice: u učenika/ca učvrstiti svijest o sebi kao demokratskim građanima na temelju poznavanja svojih prava i odgovornosti u razredu, školi i lokalnoj zajednici u skladu s utvrđenim pravilima te propisima i zakonima koji jednako vrijede za sve; osigurati razumijevanje vrijednosti i načela na kojima se uspostavlja i unaprjeđuje razred, škola i lokalna zajednica kao demokratske zajednice; osposobiti učenike za vođenje, timski rad i suradnju prema demokratskim načelima; poticati razvoj komunikacijskih vještina te vještina uočavanja i suzbijanja ponašanja koje šteti dobrobiti pojedinca i zajednice; jačati samosvijest i samopouzdanje učenika u sprezi s poštovanjem drugih i drukčijih kao polazište aktivnoga i odgovornoga građanstva, s osobitim naglaskom na vrijednosti neovisnosti, pravednosti, solidarnosti, mirotvorstva, nepotkupljivosti, poštovanja svojega i tuđeg rada te osobne angažiranosti za dobrobit drugih.

Načini rada

Građansko znanje, vještine i stajališta razvijaju se na način da se učenici dovode u situacije u kojima opisuju, analiziraju, tumače, prosuđuju i rješavaju moralne i druge dvojbe oslanjajući se na demokratska načela te se osvjedočuju o ispravnost i učinkovitost svojih odluka uz vlastito činjenje kako bi postupno učvrstili svoj građanski identitet. Uloga razrednog učitelja/ice je majeutička – koristeći mogućnosti interaktivnog, participativnog, suradničkog i istraživačkog učenja, on/ona vodi učenike kroz proces opažanja, propitivanja i donošenja zaključaka o određenoj temi ili problemu u području Građanskog odgoja i obrazovanja. Učitelj/ica određuje i obrađuje teme Građanskog odgoja i obrazovanja u suradnji s učenicima, ali i u suradnji s odgovarajućim djelatnicima škole i lokalne zajednice. Pri tome je važno u nastavnim i izvanučioničkim aktivnostima, uključujući školske projekte, oslanjati se što više na ideje učenika i koristiti što više aktivnih metoda učenja i poučavanja koje potiču njihov interes, istraživanje i društveni angažman.

Prikladne aktivnosti za razvijanje građanske kompetencije mogu biti: izbori za predsjednika razreda i vijeće učenika, pri čemu je važno osigurati učenicima punu samostalnost izbora; donošenje razrednih i školskih pravila ponašanja te određenje sankcija za prekršitelje; rasprave na temu „Što mogu, a što ne smijem činiti u školi“ ili „Moja škola kao demokratska zajednica učenja“ ili o problemima u razredu i školi te načinima njihova rješavanja; volontiranje i humanitarni rad u školi i lokalnoj zajednici; kreativne radionice za potporu bolesnim vršnjacima i vršnjacima slabijeg imovinskog stanja te nemoćnim i starijim građanima; organizacija i provođenje odgovarajućih aktivnosti kojima se obilježavaju posebni dani ili sudjeluje u odgovarajućim akcijama (npr. akcija „Dijete s posebnim potrebama je moj prijatelj“, Dan volontera, Dan grada, Spomen-akcija „I u mom gradu Vukovar svijetli“, Dan sjećanja na žrtve

holokausta, itd.); istraživački projekti kojima se, primjerice, uči o kulturama u školi i lokalnoj zajednici (simboli, običaji, jezik, glazba, predmeti, jela i dr. različitih kulturnih grupa); odgovarajuća terenska nastava u muzejima ili povijesno značajnim lokalitetima; posjeti tijelima lokalne uprave i samouprave te praćenje rada gradske skupštine; razgovori s gradonačelnikom/com i sl.; slanje informacije lokalnim novinama o nekom problemu koji su učenici uočili; sudjelovanje u radu i akcijama lokalnih organizacija civilnog društva i sl.

ISHODI 1. CIKLUSA

<i>strukturalne dimenzije građanske kompetencije u sklopu nacionalne, europske i međunarodne zajednice</i>	<i>funkcionalne dimenzije građanske kompetencije: znanje, vještine i stajališta</i>	<i>postignuća učenika na kraju prvog ciklusa</i> <i>1.– 4. razred osnovne škole</i>
<p style="text-align: center;">Ljudsko-pravna</p> <ul style="list-style-type: none"> - dostojanstvo osobe - slobode, prava i odgovornosti učenika u sklopu razreda, škole i lokalne zajednice - općeprihvaćena pravila i pravne norme kao instrumenti zaštite prava i sloboda pojedinca - poštovanje ravnopravnosti i nediskriminacije u odnosu na spol, dob, etničku, nacionalnu, vjersku i rasnu pripadnost te socijalno-ekonomski status - zabrana ponižavajućeg i nepoštenog ponašanja - suzbijanje isključenosti pojedinca <p style="text-align: center;">Politička</p> <ul style="list-style-type: none"> - građanstvo kao temelj demokratske zajednice - demokratsko upravljanje zajednicom - aktivno sudjelovanje u demokratskom upravljanju - istraživanje i rješavanje problema zajednice 	<p>Građansko znanje i razumijevanje</p>	<p><i>Učenik/ca je stekao/la znanje i dosegao/la razinu razumijevanja u skladu s očekivanim razvojem građanske kompetencije u ovoj dobi, što se očituje u sljedećemu:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • određuje razred i školu kao zajednicu učenika, školskih djelatnika i roditelja, koja djeluje po određenim pravilima kojima se štiti dobrobit svih; navodi najvažnija pravila; objašnjava da se tim pravilima uređuju prava i odgovornosti svih članova školske zajednice; • navodi neke od najvažnijih prava i odgovornosti koje ima kao učenik; uspoređuje svoja prava i prava drugih; zaključuje da prava koja ima kao učenik jednako pripadaju svakom drugom učeniku bez obzira na spol, nacionalnu ili vjersku pripadnost, sposobnosti i imovinsko stanje; prepoznaje situacije u kojima su njegova prava i prava drugih ugrožena u razredu i školi; • razlikuje pristrano od nepristranog odlučivanja; objašnjava postupke pravednog odlučivanja, ispravljanja učinjene nepravde ili štete i pravedne raspodjele (proceduralna, korektivna i distributivna pravda); • određuje što je aktivno i odgovorno sudjelovanje u odlučivanju; navodi područja odlučivanja u kojima kao učenik/ca ima pravo sudjelovati; objašnjava važnost utvrđivanja razrednih pravila, pravila za izbore u razredu i vijeće učenika te opisuje poželjna obilježja kandidata; povezuje sudjelovanje u odlučivanju s učenjem za aktivno i odgovorno građanstvo; zaključuje zašto je pridržavanje pravila i pravedno odlučivanje važno za uspjeh svih u razredu i školi; • određuje tko je građanin lokalne zajednice i koja je njegova uloga; imenuje najvažnije institucije lokalne vlasti (gradsko vijeće, gradonačelnik/ca i sl.), opisuje njihove ovlasti i razlikuje demokratske od nedemokratskih postupaka lokalne vlasti; objašnjava što je funkcija civilnog društva i kako građani preko civilnog društva djeluju na vlast; • objašnjava značenje slobode govora i navodi opravdana ograničenja te slobode; razlikuje poželjne od nepoželjnih oblika verbalne i neverbalne komunikacije u razredu, školi i lokalnoj zajednici te navodi primjere (npr. govor mržnje); zaključuje o posljedicama koje zlouporaba slobode govora ima za dobrobit pojedinca i zajednice; • navodi najčešće oblike nesporazuma ili sukoba u razredu, školi i lokalnoj zajednici; prepoznaje problemske situacije; određuje stanje ljutnje; navodi najvažnije postupke „hlađenja“ i upravljanja sukobima; objašnjava uzroke i posljedice koje verbalno i fizičko nasilje ostavlja na žrtvi i nasilniku; opisuje ulogu pojedinca i grupe u suzbijanju nasilja; zaključuje o važnosti nenasilne komunikacije za uspjeh u školi i kvalitetan život u zajednici; • identificira neke od najčešćih oblika društvene isključenosti u razredu, školi i lokalnoj zajednici; povezuje isključivanje s nepravdom; objašnjava važnost suradnje, solidarnosti i aktivnog zalaganja za pravdu u suzbijanju isključenosti; zaključuje da učenici s posebnim potrebama imaju ista prava kao i svaki drugi učenik, ali da njihovo uživanje tih prava ovisi o razumijevanju i pomoći drugih učenika; • navodi kulturne razlike koje postoje u razredu, školi i lokalnoj zajednici prema, spolnoj, jezičnoj, religijskoj i nacionalnoj pripadnosti; povezuje te razlike s identitetom; razlikuje zavičajni, većinski i manjinski nacionalni identitet te hrvatski domovinski identitet; opisuje značajke svog identiteta; tumači da pripadnici različitih kultura mogu imati različita stajališta

<ul style="list-style-type: none"> - unaprjeđenje demokratske kulture <p style="text-align: center;"><i>Društvena</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - društvene komunikacijske vještine - upravljanje emocijama - pravila i postupci upravljanja sukobima - suradnja i timski rad - volontiranje i akcije društvene solidarnosti u lokalnoj zajednici 		<p>o istoj temi; zaključuje da razlike obogaćuju školu i lokalnu zajednicu ako pripadnici većinske i manjinskih kultura razumiju i poštuju jedni druge te ako aktivno pridonose razvoju zajednice kao cjeline;</p> <ul style="list-style-type: none"> • svoje učenje određuje kao rad i uspoređuje ga s radom svojih roditelja, učitelja i drugih osoba iz uže okoline; opisuje načine na koje učenici uče radeći; objašnjava vezu između rada uloženog u učenje, znanja i školskih ocjena; tumači što je pravedno ocjenjivanje, zašto su u tome važna pravila ili kriteriji i kako pravednosti u ocjenjivanju pridonose sami učenici (npr. suzdržavanje od prepisivanja, varanja i sl.); zaključuje da je svako zanimanje kojim se radom osiguravaju sredstva za život jednako vrijedno; zna što je poduzetnost, zašto je ona danas važna i kako se postaje poduzetan; razlikuje društveno poželjne od nepoželjnih oblika poduzetnosti; • navodi neka od najvažnijih prava potrošača i načine na koji se ona štite; razlikuje zadovoljavanje potreba od zadovoljavanja želja; opisuje primjere neodgovorne potrošnje nametnute reklamama i pritiscima vršnjaka; tumači prednosti planirane (racionalne, odgovorne) potrošnje; zaključuje o posljedicama koje neodgovorno trošenje novca ima za pojedinca, obitelj i zajednicu; • razlikuje pojmove „zdravi okoliš“ i „održivi razvoj“; objašnjava ulogu koju zdravi okoliš ima za dobrobit pojedinca i zajednice; tumači zašto je odgovorno ponašanje svih prema vlastitoj, tuđoj i zajedničkoj imovini (uključujući okoliš, školu i druge objekte u zajednici) pretpostavka održivog razvoja; opisuje pojedine postupke u školi, obitelji i lokalnoj zajednici kojima se pridonosi održivome razvoju.
<p style="text-align: center;"><i>(Inter)kulturalna</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - razvoj osobnog, zavičajnog, većinskog i manjinskih nacionalnih identiteta te domovinskog identiteta - interkulturalna otvorenost i komunikacija - osvještavanje i uklanjanje stereotipa i predrasuda - interkulturalni dijalog i strukturalne pretpostavke za interkulturalni dijalog u lokalnoj zajednici <p style="text-align: center;"><i>Gospodarska</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - odgovorno gospodarstvo, zaštita rada i prava radnika - poduzetnost i poduzetništvo - učenje za konkurentnost na tržištu 	<p><i>Građanske vještine i sposobnosti</i></p>	<p><i>Učenik/ca je stekao/la odgovarajuće vještine i sposobnosti koji odgovaraju razvoju građanske kompetencije u ovoj dobi, što se očituje u sljedećem:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • jasno iznosi i obrazlaže svoje ideje i stajališta; • predlaže teme za rad u Građanskom odgoju i obrazovanju te kriterije i načine ocjenjivanja postignuća učenika; • uočava, analizira, pokreće istraživanja i aktivno sudjeluje u raspravama o pitanjima koja su važna za život i rad u razredu i školi, predlaže rješenja i provjerava njihovu učinkovitost u suradnji s drugima; • daje prijedloge prilikom utvrđivanja kriterija za izbor predsjednika razreda i predstavnika u vijeće učenika; razgovijetno se predstavlja kad se nađe u ulozi kandidata; aktivno sudjeluje u izborima; • uočava, analizira i vrednuje situacije u kojima se krše njegova/njezina prava, prava drugih učenika, nastavnika i drugih djelatnika škole; • ispravno identificira prekršitelja i žrtvu; konstruktivno sudjeluje u određivanju pravila ponašanja u razredu i sankcija za prekršitelje; • prepoznaje ponašanje koje je posljedica stereotipa i predrasuda; ima razvijene osnovne vještine interkulturalne komunikacije; predlaže i konstruktivno sudjeluje u aktivnostima kojima se obilježavaju datumi važni za lokalnu zajednicu u cjelini i, osobito, lokalne manjinske kulture; • koristi osnovne tehnike timskog rada i nenasilnog rješavanja sukoba, uključujući vještinu kontrole emocija i odgađanja odgovora, aktivnog slušanja, pregovaranja i posredovanja; analizira i izvodi zaključke poštujući mišljenja drugih; • pretražuje i koristi više izvora informiranja o nekoj temi ili problemu; • pokreće i sudjeluje u humanitarnim akcijama, volonterskim aktivnostima i manjim istraživačkim projektima koji su usmjereni na dobrobit pojedinca, grupe te školske i lokalne zajednice;

<ul style="list-style-type: none"> - zaštita potrošača - upravljanje osobnim financijama 		<ul style="list-style-type: none"> • koristi odgovarajuće postupke zaštite okoliša u razredu, školi i svojoj obitelji.
<p style="text-align: center;">Ekološka</p> <ul style="list-style-type: none"> - pravo na zdravi okoliš i odgovornost pojedinca za održivi razvoj zajednice - aktivno sudjelovanje i suradnja u očuvanju okoliša i osiguranju održivog razvoja lokalne zajednice 	<p>Gradanske vrijednosti i stajališta</p>	<p><i>Učenik/ca je prihvatio/la vještine i sposobnosti koje odgovaraju razvoju građanske kompetencije u ovoj dobi, što se očituje u sljedećem:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • neovisno i otvoreno iznosi svoje ideje i stajališta; • pokazuje privrženost načelima dostojanstva svake osobe, ravnopravnosti, pravde i uključenosti svih; • zalaže se za izgradnju razreda i škole kao demokratske zajednice učenja i poučavanja; • pokazuje otvorenost prema drukčijim mišljenjima i ustrajava na istinoljubivosti i dokazu; • predano štiti svoja prava i prava drugih u razredu i školi; otvoreno ustaje protiv nepravde; suosjeća i pruža pomoć učenicima žrtvama vršnjačkog nasilja i isključenim učenicima, osobito učenicima s posebnim potrebama i slabijega imovinskog stanja; • pokazuje sklonost istraživanju problema o odnosima među učenicima i nenasilnom rješavanju sukoba među njima; • prihvaća zajednička pravila, dogovore i rješenja te pokazuje interes i odgovornost za ishode zajednički planiranih aktivnosti; • pokazuje interes, otvorenost i poštovanje prema pripadnicima drugih kultura; spremno surađuje s učenicima koji pripadaju nacionalnim i religijskim manjinama; • pokazuje sklonost odgovornom upravljanju novcem i pruža otpor reklamama nametnutoj potrošnji; • pokazuje odgovornost za vlastito zdravlje i zagovara zdrave stilove života; • iskazuje privrženost očuvanju živih bića te prirodnog i kulturnog okoliša škole i lokalne zajednice, kao i sklonost pokretanju i sudjelovanju u odgovarajućim akcijama razreda i škole.

Drugi i treći ciklus - od 5. do 8. razreda osnovne škole

Obilježja

Tijekom drugoga i trećeg ciklusa znanja, vještine i vrijednosti iz Građanskog odgoja i obrazovanja, koji su do sada bili ograničeni na razred, školu i lokalnu zajednicu, proširuju se na nacionalnu zajednicu. Učenje se usmjerava na razvoj kompetencija učenika kao građana Republike Hrvatske. I u ova je dva ciklusa stjecanje novog znanja i razumijevanje odgovarajućih pitanja ili tema potrebno povezati s razvojem vještina, vrijednosti i stajališta te s individualnim i grupnim kapacitetima i odgovornostima za aktivno sudjelovanje u rješavanju društvenih problema i izazova.

Ciljevi

Oslanjajući se na postignuća iz prethodnog ciklusa, nastaviti sustavno poticati unaprjeđenje znanja, vještina te usvajanje vrijednosti i stajališta koji su učenicima potrebni za učinkovito ostvarenje uloge građana Republike Hrvatske: u učenika/ca učvrstiti svijest o sebi kao političkim subjektima na temelju prava i odgovornosti koje im jamči Ustav Republike Hrvatske; osigurati stjecanje znanja o vrijednostima i načelima na kojima se Republika Hrvatska razvija kao demokratska zajednica ravnopravnih građana; omogućiti razumijevanje uloge, institucija i načina na koje hrvatska vlast upravlja demokratskim procesima, razumijevanje razlika između demokratskih i nedemokratskih postupaka vlasti te razumijevanje uloge građana u demokratskom razvoju hrvatskog društva; osposobiti učenike za neovisno, aktivno i odgovorno sudjelovanje u procesima donošenja odluka; unaprijediti društvene komunikacijske i suradničke vještine, kritičku političku i građansku pismenosti, svijest o važnosti angažiranosti pojedinca za osobnu i zajedničku dobrobit te vještine uočavanja i rješavanja aktualnih društvenih problema na različitim razinama; njegovati u učenika osjećaj domovinske pripadnosti, nacionalni identitet te otvorenost i poštovanje identiteta drugih; osposobiti učenike da razumiju, zagovaraju i u odnosima s drugima primjenjuju načela dostojanstva osobe, otvorenosti, ravnopravnosti, pravednosti, vladavine prava, nenasilja i solidarnosti te odgovornoga gospodarenja prirodnim i društvenim resursima.

Područja ostvarivanja

U ovome ciklusu Građanski odgoj i obrazovanje provodi se međupredmetno i kao predmet od 6. do 8. razreda. Međupredmetno se njegovi ciljevi ostvaruju uvođenjem sadržaja o građanstvu u postojeće predmetne teme svih predmeta: hrvatski jezik, strani jezik, matematika, povijest, geografija, priroda/biologija, kemija fizika, vjeronauk, likovna kultura, glazbena kultura, tjelesna i zdravstvena kultura, sat razrednog odjela, izvannastavne aktivnosti, istraživački projekti i humanitarne akcije škole u suradnji s lokalnom zajednicom, osobito organizacijama civilnog društva.

Načini rada

Vežano uz prvi ciklus, u drugom i trećem ciklusu građansko znanje, vještine i stajališta razvijaju se na način da se učenici dovode u situacije u kojima opisuju, analiziraju, tumače, prosuđuju i rješavaju pitanja i probleme koji su važni za njih osobno u kontekstu osiguranja političkog, društvenog, kulturnog, gospodarskog i ekološkog razvitka hrvatskog društva. Pri tome je i ovdje važno da svoje pristupe i rješenja temelje na demokratskim načelima i da učinkovitost svojih rješenja isprobavaju u praksi, čime stječu povjerenje u svoju ulogu građanina Republike Hrvatske. Nastavnik ponajprije djeluje kao organizator okoliša za učenje građanstva, što znači da na temelju raznovrsnih izvora i

aktivnih metoda učenja „nevidljivom rukom“ vodi učenike do razumijevanja njihove građanske uloge, prihvatanja demokratskih vrijednosti i stajališta te demokratskog ponašanja.

To se na ovoj razini ostvaruje i međupredmetno i kao poseban predmet – Građanski odgoj i obrazovanje. Predmetni učitelj ugrađuje teme Građanskog odgoja i obrazovanja u svoj Nastavni plan i program tako da ih povezuje s postojećim predmetnim temama. To čini u suradnji s učenicima, djelatnicima škole, roditeljima, stručnjacima, predstavnicima vlasti, organizacijama civilnog društva i gospodarskim subjektima, ovisno o području koje obrađuje. Koristi participativne, interaktivne, suradničke i istraživačke metode učenja i poučavanja, ali i različite izvore informiranja iz školskog i izvanškolskog okruženja kako bi učenike osposobio za kritički pristup društvenoj, političkoj, kulturnoj i gospodarskoj stvarnosti. To znači kritičko uočavanje i analiziranje problema, zajedničko traženje rješenja i provjeravanje učinkovitosti prijedloga za rješenje uočenog problema. Važno je učenicima ostaviti što više prostora za promatranje i analizu događaja u društvu, kritičku analizu tekstova, slika i dokumenata, simulaciju događaja i igranje uloga, poticati ih na organizaciju i sudjelovanje u humanitarnim i volonterskim aktivnostima na različitim razinama, prepustiti im organizaciju i vođenje diskusija, debata i radionica, osigurati im sudjelovanje u javnim raspravama, ali i promatranje rada zakonodavne i izvršne vlasti te sudova i policije, kao i posjeti odgovarajućim javnim ustanovama, organizacijama civilnog društva, ustanovama koje se skrbe za bolesne i nemoćne i sl. Pri tome je potrebno stalno provjeravati pridonose li i u kojoj mjeri pojedini sadržaji i metode učenja razvoju građanske kompetencije odnosno pripremaju li oni učenika za ulogu aktivnoga i odgovornoga građanina Republike Hrvatske.

Prikladne aktivnosti za razvoj građanske kompetencije i dalje su izbori za predsjednika razreda i vijeće učenika, donošenje razrednih i školskih pravila ponašanja te određivanje sankcija za prekršitelje, kao i pokretanje rasprava i donošenje zaključaka o drugim dimenzijama rada i života škole; uređivanje razrednih i školskih novina, izrada plakata, postavljanje izložbe fotografija; istraživačke aktivnosti kao što su, primjerice, „Moja ustavna prava i odgovornosti“, „Moje pravo na obrazovanje i moje odgovornosti u školi“, „Kako radi moja vlada?“, „Kako s drugima pridonijeti demokratskom razvoju Hrvatske“; rasprave o aktualnim pitanjima o kojima postoje suprotstavljena mišljenja u društvu; analitički i strategijski pristup rješavanju problema; dobrovoljni i humanitarni rad u zajednici, posjeti dječjim domovima i dječjim bolničkim odjelima, pomoć starijima i domaćinstvima; povezivanje učenja za građanska, politička, gospodarska, socijalna i kulturna prava s obilježavanjem posebnih dana (npr. Dan neovisnosti, Dan Domovinske zahvalnosti, Dan ljudskih prava, Dan sjećanja na Vukovar, Dan sjećanja na žrtve holokausta, Dan volontera, Nacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama; Tjedan solidarnosti Hrvatskoga Crvenog križa; Mjesec borbe protiv alkoholizma i drugih ovisnosti, Dani profesionalnog usmjerenja itd.); istraživački projekti o kulturnim različitostima i zajedničkoj hrvatskoj kulturi (simboli, običaji, jezik, glazba, predmeti, jela i dr.); obilježavanje najvažnijih blagdana vjerskih zajednica u Hrvatskoj; posjeti muzejima i povijesno značajnim spomenicima ili lokalitetima; posjeti državnim institucijama i tijelima, praćenje rada Sabora preko medija, razgovori s predstavnicima parlamentarnih i lokalnih političkih stranaka, obraćanje nositeljima vlasti i lokalnim političarima; obraćanje novinama i upozoravanje na neki zajednički problem; sudjelovanje u odgovarajućim akcijama organizacija civilnog društva; kreativne radionice za očuvanje okoliša; uzgoj ekoloških proizvoda u školskim vrtovima i zadrugama; posjeti tvrtkama, razgovori s gospodarstvenicima i malim poduzetnicima, sajmovi poslova itd.

ISHODI 3. i 4. CIKLUSA

<p><i>strukturalne dimenzije građanske kompetencije u sklopu nacionalne, europske i međunarodne zajednice</i></p>	<p><i>funkcionalne dimenzije građanske kompetencije: znanje, vještine i stajališta</i></p>	<p><i>postignuća učenika na kraju drugog i trećeg ciklusa</i></p> <p><i>5.– 8. razred osnovne škole</i></p>
<p style="text-align: center;">Ljudsko-pravna</p> <ul style="list-style-type: none"> - dostojanstvo osobe - slobode, prava i odgovornosti pojedinca u Ustavu Republike Hrvatske - vladavina prava i osiguranje dobrobiti pojedinca, lokalne zajednice i države - poštovanje ravnopravnosti i nediskriminacije u odnosu na spol, dob, etničku, nacionalnu, vjersku i rasnu pripadnost te socijalno-ekonomski status - zabrana neljudskog, ponižavajućeg i nepoštenog ponašanja - suzbijanje društvene isključenosti i drugih oblika diskriminacije pojedinca <p style="text-align: center;">Politička</p> <ul style="list-style-type: none"> - modeli demokracije i građanstvo - vlast i demokratsko upravljanje državom - aktivno sudjelovanje građana u demokratskom upravljanju lokalnom zajednicom i 	<p style="text-align: center;">Građansko znanje i razumijevanje</p>	<p><i>Učenik/ca je, uz postignuća iz prethodnog ciklusa, stekao/la novo znanje i dosegao/la razinu razumijevanja u skladu s očekivanim razvojem građanske kompetencije u ovoj dobi, što se očituje u sljedećem:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • određuje hrvatskoga građanina kao političkog subjekta i nositelja hrvatske državne vlasti; nabraja neke od najvažnijih građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava koja štiti Ustav Republike Hrvatske; • definira demokraciju, određuje najvažnija načela demokracije i opisuje različite modele demokracije; objašnjava tko čini vlast u demokraciji, kako se vlast formira, koja je funkcija vlasti i kako vlast djeluje; opisuje nadležnosti pojedinih grana i razina (državne i lokalne) vlasti; objašnjava zašto je trodioba vlasti i podjela vlasti na državnu i lokalnu važna u demokraciji; objašnjava važnost višestranačja za demokraciju; tumači ulogu Ustava te načela vladavine prava i pravne države u demokraciji; • opisuje ulogu Sabora, predsjednika države, Vlade i sudbenih vlasti u Hrvatskoj; opisuje načela djelovanja pravosuđa; opisuje načine zaštite ljudskih prava u građanskom i kaznenom sudbenom postupku; objašnjava ulogu Vrhovnog suda Republike Hrvatske i Ustavnog suda Republike Hrvatske; tumači pravnu, društvenu i moralnu odgovornost hrvatskih građana u jačanju Republike Hrvatske kao pravne države; opisuje ustavna prava i odgovornosti građana na temelju kojih oni mogu podnositi prijedloge, predstavke i prigovore nadležnim tijelima vlasti i Ustavnom sudu RH; objašnjava ulogu i način rada pučkog pravobranitelja/ice, pravobranitelja/ice za prava djeteta, pravobranitelja/ice za ravnopravnost spolova i pravobraniteljice za osobe s invaliditetom u zaštiti općih i posebnih prava hrvatskih građana; • razlikuje normativne od provedbenih procesa u demokraciji; objašnjava što su javne politike, navodi neka područja za koja se one donose i načine na koje se one provode; tumači da hrvatski građani imaju pravo i obvezu sudjelovati u izradi, provedbi, praćenju i vrednovanju javnih politika; • navodi primjere zlorabe vlasti u demokraciji; razlikuje legalitet od legitimiteta vlasti; objašnjava da je pravo i odgovornost građana u demokraciji nadgledanje postupaka vlasti; • opisuje načine na koji građani mogu djelovati na vlast i spriječiti zlorabu vlasti; povezuje djelovanje građana s civilnim društvom; objašnjava načela djelovanja civilnog društva; navodi neke organizacije civilnog društva koje djeluju na lokalnoj i nacionalnoj razini; objašnjava ulogu neovisnih medija u demokraciji; razlikuje korektno i društveno odgovorno od nekorektnog i neodgovornog izvještavanja; • objašnjava značenje prava na primjereni životni standard i prava na socijalnu sigurnost te opisuje načine na koje se ona štite; navodi neke primjere kršenja tih prava; povezuje kršenje s društveno osjetljivim grupama i fenomenom društvene isključenosti; objašnjava uzroke i posljedice isključivanja; navodi pučke pravobranitelje/ice u Hrvatskoj i objašnjava kako oni štite prava građana i, osobito, pripadnika društveno osjetljivih grupa; • objašnjava važnost ravnopravnosti između muškarca i žene za obitelj i društvo; navodi najvažnije pravne odredbe o

<p>državom (kandidiranje i izbori)</p> <ul style="list-style-type: none"> - istraživanje, analiziranje i rješavanje zajedničkih problema na lokalnoj i državnoj razini - unaprjeđenje demokratske kulture <p style="text-align: center;">Društvena</p> <ul style="list-style-type: none"> - društvene komunikacijske vještine - upravljanje emocijama - načela i tehnike upravljanja sukobima - suradnja i timski rad - volontiranje i akcije društvene solidarnosti na razini Hrvatske <p style="text-align: center;">(Inter)kulturalna</p> <ul style="list-style-type: none"> - demokratsko građanstvo i identitet(i) - razvoj osobnog, zavičajnog, većinskog i manjinskih nacionalnih identiteta te domovinskog identiteta u demokraciji - interkulturalna otvorenost i komunikacija 		<p>ravnopravnosti spolova te mjera kojima se štite prava žena u Hrvatskoj; opisuje primjere neravnopravnog položaja žena u Hrvatskoj (podzastupljenost na rukovodećim i upravljačkim položajima, niža primanja od muškarca za isti posao, češće žrtve obiteljskog nasilja i samohrani roditelj itd.); objašnjava uzroke i posljedice obiteljskog nasilja; tumači ulogu pravobranitelja/ce za ravnopravnost spolova u poboljšanju odnosa među spolovima;</p> <ul style="list-style-type: none"> • opisuje obilježja hrvatske većinske nacionalne i religijske kulture te kultura nacionalnih i religijskih manjina u Hrvatskoj; imenuje nacionalne manjine u Hrvatskoj i navodi neka od njihovih ustavnih prava, kao i načine na koje se ta prava štite; objašnjava da Ustav Republike Hrvatske pripadnicima nacionalnih manjina jamči ista prava i postavlja iste odgovornosti kao i pripadnicima većine u zaštiti ustavnog poretka Republike Hrvatske; navodi primjere utjecaja koji su imali jedni na druge u izgradnji zajedničke hrvatske kulture; • određuje značenje slobode mišljenja, savjesti i vjere te objašnjava zašto je zabrana diskriminacije nužna u demokraciji; uspoređuje stereotipno, predrasudno i diskriminatorno ponašanje po različitim osnovama i to potkrepljuje primjerima; opisuje neke učinkovite tehnike oslobađanja od stereotipa i predrasuda te mjere suzbijanja diskriminacije po spolnoj, nacionalnoj i religijskoj osnovi; zaključuje o važnosti uspostavljanja interkulturalnog dijaloga; • navodi vrste sukoba i učinkovite načine upravljanja sukobima na personalnoj i društvenoj razini; tumači što je (inter)kulturalno i spolno osjetljiva komunikacija te kako se upravlja sukobima uzrokovanim kulturnim i spolnim razlikama; objašnjava koju ulogu u upravljanju sukobima ima participativno, interaktivno i suradničko učenje te što je i kako upravljanju sukobom pridonosi dijalog, pregovaranje, dokazivanje temeljeno na činjenicama i donošenje zajedničkih zaključaka; objašnjava što je timski rad, vođenje i moderiranje rada grupe; • određuje važnost humanitarnih aktivnosti i dobrovoljnoga društvenog rada za pojedinca i društvo; poznaje Zakon o volonterstvu; navodi područja u kojima može volontirati kao učenik; • objašnjava povezanost demokracije, tržišne konkurentnosti i gospodarskog razvitka Hrvatske; tumači važnost racionalnog planiranja te praćenja i vrednovanja promjena u osiguranju društvenog i gospodarskog razvoja; objašnjava što je i zašto je važno društveno odgovorno gospodarstvo; razlikuje pozitivne i negativne strane tržišnog natjecanja; navodi Ustavne odredbe o pravu na rad; objašnjava sustav zaštite prava radnika u Hrvatskoj; zaključuje o povezanosti cjeloživotnog učenja, poduzetnosti i konkurentnosti na tržištu radne snage; • navodi zakonske odredbe o pravima potrošača u Hrvatskoj i načine na koji se ta prava štite; objašnjava odgovornosti potrošača i navodi načine na koje potrošači mogu utjecati na kvalitetu i dostupnost roba i usluga; • navodi primjere pozitivnog i negativnog utjecaja gospodarstva, znanosti, kulture i politike na okoliš u svojoj okolini i/ili Hrvatskoj; objašnjava što je ekološki odgovorno gospodarstvo i što znači holistički pristup održivom razvoju; navodi prava i odgovornosti građana povezana sa zaštitom okoliša i održivim razvojem; opisuje načine na koje građani udruživanjem mogu zaštititi živa bića te prirodni i kulturni okoliš; zaključuje o nužnosti promjene obrazaca ponašanja za osiguranje održivog razvoja.
<ul style="list-style-type: none"> - osvještavanje i uklanjanje stereotipa i predrasuda - interkulturalni dijalog i strukturalne pretpostavke za interkulturalni dijalog u Hrvatskoj 	<p style="text-align: center;">Građanske vještine i sposobnosti</p>	<p><i>Učenik/ca je, uz vještine i sposobnosti stečene u prvome ciklusu, razvio/la nove vještine i sposobnosti koji odgovaraju razvoju građanske kompetencije u ovoj dobi, što se očituje u sljedećem:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • jasno iznosi i obrazlaže svoje ideje i stajališta; • sudjeluje u izbornim procesima u razredu i školi kao glasač i kandidat; • pretražuje i kritički analizira informacije iz više izvora, uključujući Internet, kao pripremu za sudjelovanje u raspravama o problemima hrvatskoga političkog, društvenog, kulturnog i gospodarskog života; • procjenjuje djelovanje vlasti prema tome koliko pridonosi dobrobiti pojedinca i zajednice; koristi intelektualne alatke za

<p>Gospodarska</p> <ul style="list-style-type: none"> - nacionalno odgovorno gospodarstvo - zaštita rada i prava radnika u Hrvatskoj - poduzetnost i poduzetništvo - učenje za konkurentnost na tržištu - zaštita potrošača - upravljanje osobnim financijama <p>Ekološka</p> <ul style="list-style-type: none"> - ustavne odredbe o pravu na zdravi okoliš - održivi razvoj Hrvatske - aktivna uloga i suradnja građana u zaštiti okoliša i osiguranju održivog razvoja Hrvatske 		<p>procjenu osoba koje se kandidiraju za određeni položaj u vlasti;</p> <ul style="list-style-type: none"> • koristi vještine javnog nastupa, prezentacije, timskog rada, vođenja i moderiranja grupe, suradnje, dogovaranja te poticanja i uključivanja u dijalog i debatu; • aktivno sluša druge - parafrazira, sažima Ja i Ti poruke; tumači neverbalne poruke; kodira i dekodira osjećaje i potrebe drugoga; prepoznaje i dovodi u ravnotežu svoje osjećaje; ispravno reagira u osjetljivim situacijama kao što su okrivljavanje, uvreda, prijetnja; kreativno rješava nesporazume i pozitivno transformira sukobe; • koristi interaktivno i participativno učenje te pravila i metode grupnog rada; • inicira i provodi individualne i grupne istraživačke projekte usmjerene na analiziranje i rješavanje pojedinačnih i zajedničkih problema na razini škole, lokalne zajednice i Hrvatske; • argumentira svoja stajališta i pregovara o javnim pitanjima u skladu s načelom zaštite dostojanstva pojedinca, pravde i zajedničkog dobra; pokazuje vještine izrade i predlaganja odgovarajućih javnih politika javnim tijelima te vještine praćenja i vrednovanja javnih politika u odgovarajućim područjima; • sudjeluje u dobrovoljnim akcijama koje pridonose dobiti pojedinaca i grupa na razini Hrvatske, kao i vještine planiranja i organiziranja takvih akcija na razini škole, a u suradnji s odgovarajućim društvenim akterima; • prepoznaje vlastite sposobnosti, interese, motivaciju i postignuća; odgovorno planira životne ciljeve, uključujući daljnje obrazovanje; donosi racionalne odluke; • prepoznaje rizične situacije za sebe i druge; predlaže rješenja koja traže raspravu i suradnju; • koristi odgovarajuće metode za osvještavanje i oslobađanje od stereotipa i predrasuda po različitim osnovama; kritički analizira predrasudno ponašanje; lako komunicira u kulturno složenim situacijama; • predlaže ostvarive projekte o stavljanju lokalnih kulturnih tradicija u funkciju društvenog, kulturnog i gospodarskog razvoja svoje zajednice; • povezuje društveno-humanističko, matematičko, informatičko, prirodoslovno i kulturološko znanje prilikom pokretanja projekata kojima se istražuju i rješavaju društveni, gospodarski ili kulturni problemi, kao i problemi održivog razvoja.
	<p>Građanske vrijednosti i stajališta</p>	<p><u>Učenik/ca</u> (uz vrijednosti i stajališta koji su usvojeni u prvome ciklusu): <i>Učenik/ca je prihvatio/la vještine i sposobnosti koje odgovaraju razvoju građanske kompetencije u ovoj dobi, što se očituje u sljedećem:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • neovisno i otvoreno iznosi svoje ideje i stajališta; • pokazuje privrženost ustavnim načelima dostojanstva osobe, nepristranosti, vladavine prava i pravde; • pokazuje privrženost uzajamnom razumijevanju, poštovanju, suradnji i solidarnosti na razini razreda, škole i društva u cjelini; • pokazuje spremnost na kritičku analizu i selekciju informacija iz različitih izvora; • pokazuje otpornost na provokacije te društveno nepoželjno i rizično ponašanje; • etički djeluje i ima razvijen osjećaj solidarnosti prema društveno isključenima i diskriminiranim po svim osnovama; • zagovara volontarizam kao dio školskog učenja i kao bitnu komponentu kulture svoje škole;

		<ul style="list-style-type: none"> • poštuje svoju kulturu, kulture pripadnika manjinskih grupa te kulturu domovinske zajednice; • prihvaća kulturnu različitost kao društveno bogatstvo i pokazuje spremnost za interkulturalni dijalog; • zagovara racionalno trošenje novca, opire se pomodnim nagovorima vršnjaka i reklamnim porukama; • pokazuje privrženost očuvanju živih bića te prirodnog i kulturnog bogatstva Republike Hrvatske.
--	--	--

Četvrti ciklus - 1. i 2. razred srednje škole

Obilježja

Učenici se na kraju četvrtoga odgojno-obrazovnog ciklusa potvrđuju kao aktivni i odgovorni građani razreda, škole, lokalne zajednice i Republike Hrvatske ako razumiju utjecaj europskog i međunarodnog konteksta na svoju građansku ulogu; ako svojim znanjem, vještinama, stajalištima i ponašanjem pojedinačno i u suradnji s drugima pridonose demokratskom razvoju hrvatskog društva kao dijela europske i međunarodne zajednice; ako svoja stajališta oblikuju s osloncem na različite izvore informiranja i kritičko propitivanje tih informacija; ako su spremni na cjeloživotno učenje i informiranje kako bi stekli građansko samopouzdanje i uspješno sudjelovali u odlučivanju na svim razinama.

Učenici su pri tome svjesni različitosti teorijskih, političkih i kulturnih polazišta u objašnjenju i rješavanju europskih i globalnih problema, ali oni osobno prihvaćaju i aktivno zastupaju ona polazišta koja se oslanjaju na općeprihvaćene ljudsko-pravne i demokratske vrednote kao što su dostojanstvo osobe, ravnopravnost, vladavina prava, kulturna različitost, nenasilje i solidarnost. Oslanjajući se na te vrednote, u stanju su kritički pratiti, analizirati i procjenjivati učinkovitost političkih smjernica, programa i inicijativa od lokalne do međunarodne razine, istraživati alternativne mogućnosti kad je to potrebno te predlagati i zagovarati inovativna rješenja. U svom djelovanju vođeni su načelom zajedničkog dobra koje proizlazi iz poštovanja ljudsko-pravnih i demokratskih standarda kako su oni uređeni Ustavom Republike Hrvatske i odredbama europskog i međunarodnog prava.

Ciljevi

Oslanjajući se na postignuća iz prethodnih ciklusa, nastaviti sustavno poticati razvoj građanskog znanja, vještina, vrijednosti i stajališta: osposobiti učenike za razumijevanje europske i međunarodne dimenzije aktivnoga i odgovornoga građanstva stjecanjem znanja o europskim i međunarodnim standardima i mehanizmima zaštite ljudskih prava te o ulozu Hrvatske i hrvatskih građana u unaprjeđenju djelotvornosti tih sustava; pripremiti učenike za aktivno sudjelovanje u europskim i međunarodnim političkim, društvenim, kulturnim i gospodarskim procesima kako bi se uspješno nosili s novim životnim izazovima i rizicima; promicati znanje i vještine kritičke analize, tumačenja i vrednovanja europskih i međunarodnih politika, globalnih društvenih i kulturnih procesa, stvaranja svjetskog tržišta i proizvodnje novih tehnologija prema njihovu doprinosu razvoju demokracije i održivome razvoju općenito te dobrobiti pojedinca, društvenih grupa i država, osobito hrvatskih građana i Republike Hrvatske; istodobno u učenika razvijati otvorenost prema kulturnoj različitosti Europe i svijeta i svijest o važnosti očuvanja svoje lokalne, nacionalne i domovinske kulture te ih poticati na aktivno sudjelovanje u akcijama za očuvanje kulturne različitosti pred globalizacijskim procesima; osposobiti učenike za razumijevanje uzroka i posljedica kao i mjera za suzbijanje najakutnijih svjetskih problema, kao što su neujednačen rast i razvoj; siromaštvo, glad i pothranjenost; diskriminacija žena; rasizam, iskorištavanje dječjeg rada, nasilje, terorizam i oružani sukobi, organizirani kriminal, trgovanje ljudima i organima i sl.; osposobiti učenike za razumijevanje važnosti osobne inicijative, strategijskog planiranja i cjeloživotnog učenja za osobno i profesionalno ispunjenje u visoko konkurentnom svijetu.

Načini rada

U ovome ciklusu Građanski odgoj i obrazovanje provodi se međupredmetno i kao obvezan predmet u 1. i 2. razredu gimnazija, strukovnih i umjetničkih škola. Međupredmetno se njegovi ciljevi ostvaruju uvođenjem sadržaja o građanstvu u postojeće predmetne teme u hrvatskome jeziku, stranim jezicima, povijesti, geografiji, etici, psihologiji,

sociologiji, matematici, biologiji, fizici, kemiji, vjeronauku, likovnoj umjetnosti, glazbenoj umjetnosti, tjelesnoj i zdravstvenoj kulturi, u strukovnim školama u sklopu strukovnih predmeta, na satu razrednika te u izvanučioničkim aktivnostima, istraživačkim projektima, humanitarnim akcijama i volonterskim aktivnostima.

Tijekom četvrtog ciklusa važno je otvoriti što više vremena i prostora za individualne i grupe inicijative učenika, za istraživanje i kritičko propitivanje odnosa između lokalne, nacionalne, europske i međunarodne zajednice s osloncem na zajedničke ljudsko-pravne i demokratske pravne i moralne standarde. U skladu s tim, učenike se potiče da o sebi misle kao o građanima Republike Hrvatske u kontekstu pripadnosti Europi i svijetu na način da svoj zavičajni, nacionalni i domovinski identitet racionalno obogaćuju novim dimenzijama prava i odgovornosti koje imaju u sklopu europske i međunarodne zajednice, ali i da kritički propituju djelovanje europskih i međunarodnih organizacija, kao i odnos tih organizacija prema procesima gospodarske globalizacije te aktivno sudjeluju u poboljšanju života na svim razinama ustrajavajući na demokratskim vrednotama kao polazištu promjena. To se postiže otvaranjem nastavnih programa i škole u cjelini prema europskoj i međunarodnoj zajednici, što uključuje europsku i međunarodnu razmjenu učenika, nastavnika i programa, uz korištenje odgovarajućih europskih fondova, uspostavu suradnje s odgovarajućim hrvatskim institucijama, kao i s predstavnicima europskih i međunarodnih organizacija, međunarodnih nevladinih udruga i međunarodnih gospodarskih subjekata koji djeluju u Hrvatskoj.

Kao i u prethodnim ciklusima, i u ovom se ciklusu razvoj građanskih znanja, vještina, vrijednosti i stajališta potiče na način da se učenici dovode u situacije u kojima opisuju, analiziraju, tumače, prosuđuju i predlažu rješenja za probleme svoje lokalne zajednice i hrvatskog društva povezujući ta rješenja s europskim i međunarodnim procesima, standardima i politikama. Pri tome je i ovdje važno da svoje pristupe i rješenja temelje na demokratskim načelima i da učinkovitost tih rješenja isprobavaju u praksi, čime usvajaju proceduralno i aplikativno znanje i vještine, stječu sigurnost u svoju građansku ulogu i jačaju povjerenje u hrvatske, europske i međunarodne demokratske institucije. Nastavnik ponajprije djeluje kao fleksibilni organizator okoliša za učenje, što znači da na temelju raznovrsnih izvora i aktivnih metoda učenja vodi učenika do razumijevanja uloge demokratskoga građanina, ali i do oblikovanja njegovih građanskih stajališta i djelovanja u prostoru koji nadilazi granice Republike Hrvatske.

Predmetni nastavnik planira i provodi Građanski odgoj i obrazovanje u suradnji s učenicima i drugim nastavnicima. Osim nastave, ciljevi predmeta ostvaruju se i u izvanučioničkim aktivnostima, pokretanjem i sudjelovanjem u inovativnim projektima škole i društvene zajednice u suradnji s roditeljima, stručnjacima i istraživačima, predstavnicima vlasti, predstavnicima europskih i međunarodnih organizacija u Hrvatskoj, organizacijama civilnog društva, gospodarskim subjektima i dr., ovisno o temi koja se obrađuje. Za učenje građanstva u ovom ciklusu također se najčešće koriste participativne, istraživačke i suradničke metode učenja, metode simulacije i igranja uloga te različiti izvori informiranja, uključujući novine, statistička izvješća i Internet, kako bi se učenici osposobili za kritički pristup složenim procesima na europskoj i globalnoj razini i razumjeli položaj Hrvatske i svoju ulogu u tim procesima. Važno je učenike dovoditi u situacije u kojima identificiraju probleme te istražuju i provjeravaju prijedloge svojih rješenja u zajedničkim aktivnostima i u suradnji s odgovarajućim izvanškolskim partnerima. Pri tome je i u ovome ciklusu potrebno stalno provjeravati pridonose li i u kojoj mjeri pojedini sadržaji i metode učenja razvoju građanske kompetencije odnosno pripremaju li oni učenika za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju Republike Hrvatske, Europe i svijeta.

Osim aktivnog sudjelovanja u izborima za vijeće učenika i predsjednika razreda, donošenju razrednih i školskih pravila ponašanja, kao i određenju sankcija za njihovo kršenje te raspravama o razrednim i školskim pitanjima, prikladne aktivnosti za razvoj građanske kompetencije u ovom ciklusu uključuju: aktivno sudjelovanje učenika u

planiranju i provedbi odgovarajućih istraživačkih projekata koje ostvaruju u timu i, po mogućnosti, na europskoj ili međunarodnoj razini; analizu medijskih izvješća i izvješća organizacija civilnog društva o kršenju ljudskih prava na lokalnoj, državnoj, europskoj i globalnoj razini; analizu primjera kršenja ljudskih prava i borbe pojedinaca i naroda za priznanjem ljudskih prava, slobodom i neovisnošću tijekom povijesti; usporedbu političkih prioriteta Republike Hrvatske, Europske unije, Vijeća Europe i Ujedinjenih naroda; usporedbu hrvatskih, europskih i međunarodnih pravnih standarda i mehanizama zaštite sloboda i prava pojedinca; simuliranje donošenja odluka u odabranim europskim i međunarodnim organizacijama; poredbeno upoznavanje rada domaćih sudova i Europskog suda za ljudska prava preko analize odgovarajućih slučajeva; simuliranje sudskih procesa, mirovnih misija, međunacionalnih sukoba i procesa mirenja; organiziranje ili potpisivanje odgovarajućih peticija koje provode organizacije civilnog društva; bojkotiranje proizvoda koji su rezultat prisilnog rada, rada djece i organiziranog kriminala, ili onih kojima se ugrožava ljudsko zdravlje i okoliš; osvještavanje i oslobađanje od stereotipa i predrasuda prema pripadnicima drugih kultura igranjem uloga; kritičko korištenje Interneta; obilježavanje europskih i međunarodnih dana (npr. Dan međunarodnog priznanja Republike Hrvatske, Dan Europe, Dan Ujedinjenih naroda, Svjetski dan mira, Međunarodni dan snošljivosti, Dan vjerskih sloboda, Međunarodni dan borbe protiv nasilja na ženama, Svjetski dan bolesnika, Međunarodni dan osoba s posebnim potrebama, Svjetski dan protiv dječjeg rada; Svjetski dan kulturnih različitosti, dijaloga i razvoja, Dan zemlje, Svjetski dan čovjekova okoliša itd.); vođenje diskusija i debata, organiziranje izložbi, predstavljanje rezultata istraživačkih projekata (posjeti i razgovori s odgovarajućim hrvatskim dužnosnicima i predstavnicima međunarodnih i europskih organizacija te multinacionalnih tvrtki; uključivanje u međunarodne kampanje te humanitarne i druge akcije europskih i međunarodnih nevladinih organizacija, kao i ciljno usmjerena putovanja u druge zemlje).

ISHODI 4. CIKLUSA

<p><i>strukturalne dimenzije građanske kompetencije u sklopu nacionalne, europske i međunarodne zajednice</i></p>	<p><i>funkcionalne dimenzije građanske kompetencije: znanje, vještine i stajališta</i></p>	<p><i>postignuća učenika na kraju četvrtog ciklusa</i></p> <p><i>1.– 2. razred srednje škole</i></p>
<p style="text-align: center;">Ljudsko-pravna</p> <ul style="list-style-type: none"> - dostojanstvo osobe - slobode, prava i odgovornosti pojedinca u domaćem, europskom i međunarodnom sustavu ljudskih prava - vladavina prava i osiguranje dobiti pojedinca te domovinske, europske i međunarodne zajednice - poštovanje ravnopravnosti i nediskriminacije u odnosu na spol, dob, etničku, nacionalnu, vjersku i rasnu pripadnost te socijalno-ekonomski status - zabrana neljudskog, ponižavajućeg i nepoštenog ponašanja - suzbijanje društvene isključenosti i drugih oblika diskriminacije pojedinca <p style="text-align: center;">Politička</p> <ul style="list-style-type: none"> - nacionalno, europsko i kozmopolitsko građanstvo - povezanost demokratskog upravljanja hrvatskom, europskom i međunarodnom 	<p style="text-align: center;">Građansko znanje i razumijevanje</p>	<p><i>Učenik/ca je, uz postignuća iz prethodnih ciklusa, stekao/la novo znanje i dosegao/la razinu razumijevanja u skladu s očekivanim razvojem građanske kompetencije u ovoj dobi, što se očituje u sljedećem:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • povezuje prava koja su ustavno zajamčena hrvatskim građanima s europskim i međunarodnim sustavom zaštite ljudskih prava; povezuje koncept lokalnog, nacionalnog, europskog i globalnog (kozmpolitskog) građanstva s uživanjem prava i sloboda na tim razinama; tumači da je uživanje tih prava povezano s odgovornostima; • opisuje izvore i povijesni razvoj ljudskih prava; tumači da se ljudska prava i slobode odnose na sve ljude pojedinačno kao pripadnike ljudskog roda bez razlike u odnosu na spol, „rasu“, nacionalnu, etničku, religijsku i drugu pripadnost; navodi osnovne kategorije ljudskih prava i objašnjava njihov sadržaj; navodi najvažnije međunarodne organizacije i instrumente zaštite ljudskih prava, uključujući Opću deklaraciju o ljudskim pravima; objašnjava koje međunarodne obveze ima Hrvatska u zaštiti ljudskih prava i kako ispunjava te obveze; • navodi sastavnice europskog sustava ljudskih prava, najvažnije instrumente i tijela europske zaštite ljudskih prava; objašnjava važnost Europskog suda za ljudska prava u zaštiti građana zemalja članica Vijeća Europe; opisuje kako građani Republike Hrvatske i drugih europskih zemalja mogu koristiti sud; obrazlaže utjecaj suda na nacionalne pravne sustave; • opisuje proces europskih integracija i navodi neke od najvažnijih odluka u tom procesu; određuje Europsku uniju i način na koji ona funkcionira; navodi ovlasti Vijeća ministara, Europskog parlamenta, Europskog vijeća i Europske komisije; opisuje prava i obveze koje za hrvatske institucije i građane proizlaze iz članstva u Europskoj uniji; opisuje kako se biraju hrvatski zastupnici i koja je njihova uloga u Europskom parlamentu; navodi i argumentira prednosti, nedostatke i izazove članstva u Europskoj uniji za Hrvatsku i njezine građane; • navodi neka od osnovnih prava, sloboda i odgovornosti građana Europske unije; objašnjava odnos između statusa građanina Europske unije i građanina Hrvatske; tumači ulogu europskog ombudsmana ili pučkog pravobranitelja/ce u zaštiti prava građana Europske unije; • objašnjava važnost nenasilja i političkog rješavanja sporova na europskoj i međunarodnoj razini; određuje međunarodni sukob te načela i metode mirenja; opisuje ulogu međunarodnih mirovnih snaga; povezuje djelovanje međunarodnih organizacija, nacionalnih vlasti, civilnog društva i pojedinaca u osiguranju mira i stabilnosti od lokalne do globalne razine te daje primjere takvog povezivanja; • razlikuje međudržavne od međunarodnih nevladinih organizacija; objašnjava ulogu međunarodnih nevladinih organizacija u zaštiti prava pojedinca i rješavanju globalnih i europskih problema; navodi neke od najvažnijih međunarodnih i europskih civilnih organizacija i opisuje područja njihova djelovanja (npr. Amnesty International, Liječnici bez granica, Greenpeace, Caritas, ICRC, Freedom House, Transparency International); • navodi hrvatske kulturne spomenike upisane na UNESCO-vu Listu svjetske baštine i hrvatske velikane znanosti i umjetnosti, uključujući velikane pripadnike nacionalnih manjina, koji su pridonijeli europskom i svjetskom razvoju; objašnjava važnost očuvanja „malih“ kultura i načela „jedinstva u raznolikosti“ u izgradnji i očuvanju demokratske

<p>zajednicom</p> <ul style="list-style-type: none"> - aktivno sudjelovanje građana u demokratskom upravljanju od lokalne, preko domovinske i europske, do međunarodne razine (kandidiranje i izbori) - istraživanje, analiziranje i rješavanje zajedničkih problema od lokalne, preko domovinske i europske, do međunarodne zajednice - unaprjeđenje demokratske kulture <p style="text-align: center;">Društvena</p> <ul style="list-style-type: none"> - društvene i višejezične komunikacijske vještine - upravljanje emocijama - načela i tehnike upravljanja sukobima - suradnja i timski rad u europskom i međunarodnom kontekstu - volontiranje i akcije društvene solidarnosti na razini Hrvatske, Europe i svijeta 		<p>Europe; navodi instrumente i mehanizme zaštite prava manjina u Europi; objašnjava važnost interkulturalnog dijaloga u uređivanju odnosa među europskim građanima i društvenim grupama u kulturno raznolikoj Europi; uspoređuje hrvatske standarde zaštite prava manjina s europskima;</p> <ul style="list-style-type: none"> • navodi i potkrepljuje podacima najvažnije svjetske probleme kao što su širenje jaza između bogatih i siromašnih zemalja, nezaposlenost, glad, obespravljenost i diskriminacija žena, zloporaba djece, spolno prenosive bolesti, dužničko ropstvo, izbjeglice i azilanti, prenapučenost, trgovanje ljudima i organima, trgovina drogom, terorizam, neracionalno trošenje prirodnih resursa, „nečiste“ industrije i sl.; objašnjava njihove uzroke, načine na koji se oni rješavaju u Hrvatskoj, Europskoj uniji i međunarodnoj zajednici; • određuje što je <i>fair play</i> u tržišnom natjecanju; poznaje prava i odgovornosti građana u raspolaganju i očuvanju nacionalnih bogatstava; vrednuje hrvatsku gospodarsku politiku u kontekstu europskih gospodarskih prioriteta i globalne konkurentnosti; navodi pozitivne i negativne strane gospodarske, financijske, kulturne i političke globalizacije te tumači njihove učinke na Hrvatsku; objašnjava koncept korporacijske društvene odgovornosti i ulogu međunarodnih i domaćih u ograničavanju korporacijske moći; prepoznaje slučajeve neodgovornog ponašanja u gospodarstvu (korupcija, klijentelizam, nepotizam, <i>spoil system</i>) i navodi posljedice koje takvo ponašanje ima za pojedinca i društvo; opisuje kako građani udruživanjem mogu pridonijeti suzbijanje takvog ponašanja na različitim razinama; • opisuje osnove gospodarske strukture Europske unije; određuje značenje i ulogu kapitala, novca, banaka i kredita, dionica i obveznica; tumači državni proračun, kako se puni i raspodjeljuje; opisuje posljedice utaje poreza i načine na koje se utaja sprječava; • uspoređuje prava i odgovornosti radnika i poslodavaca u hrvatskom i europskom kontekstu; objašnjava povezanost konkurentnosti na tržištu s cjeloživotnim učenjem i informiranjem; obrazlaže ulogu sindikata i sindikalnog organiziranja u zaštiti prava radnika; definira kolektivni ugovor i proces tripartitnog pregovaranja u sklopu Gospodarskoga socijalnog vijeća (predstavnicu poslodavaca, sindikata i vlade); • navodi prava potrošača i načine na koji se štite u Hrvatskoj i Europskoj uniji; tumači kako potrošači mogu utjecati na kvalitetu i dostupnost usluga; • opisuje osnovna polazišta, načela i ciljeve Povelje o Zemlji; uspoređuje hrvatske i europske standarde održivoga društvenog, gospodarskog i kulturnog razvoja; objašnjava kako građani svojom potrošnjom pridonose proizvodnji robe kojom se ugrožava zdravlje ljudi, živih bića i okoliš; opisuje kako se građani mogu angažirati u zaštiti okoliša i osiguranju održivog razvoja na različitim razinama; navodi neke nacionalne, europske i međunarodne organizacije civilnog društva koje djeluju u tim područjima.
<p style="text-align: center;">(Inter)kulturalna</p> <ul style="list-style-type: none"> - demokratsko građanstvo i identitet(i) u kontekstu europskog i globalnog povezivanja - povezanost osobnog, zavičajnog, većinskog i manjinskih nacionalnih identiteta te domovinskog identiteta s europskim i kozmopolitskim građanstvom 	<p style="text-align: center;">Građanske vještine i sposobnosti</p>	<p><i>Učenik/ca je, uz vještine i sposobnosti stečene u prvome, drugome i trećem ciklusu, razvio/la nove vještine i sposobnosti koje odgovaraju razvoju građanske kompetencije u ovoj dobi, što se očituje u sljedećemu:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • posjeduje vještine multiperspektivnog i komparativnog pristupa društvenim, gospodarskim i kulturnim pitanjima i problemima; • promišlja, prati, argumentira i dokumentira položaj Republike Hrvatske i hrvatskih građana u Europskoj uniji; kontekstualizira distributivnu, korektivnu i proceduralnu pravdu na razini Republike Hrvatske, Europske unije i međunarodne zajednice; • aktivno sudjeluje u razvoju i jačanju demokratske građanske kulture na razini Hrvatske, Europe i svijeta; • uočava i imenuje društvene probleme na različitim razinama i koristi demokratske postupke za njihovo rješavanje; koristi vještine sistematskog i konstruktivnog pristupa pitanjima i problemima u skladu s načelom zaštite dostojanstva pojedinca, vladavine prava i zaštite zajedničkog dobra; ima razvijene etičke i kritičke alate za analizu i evaluaciju političkih odluka i

<ul style="list-style-type: none"> - interkulturalna otvorenost i komunikacija - osvještavanje i uklanjanje stereotipa i predrasuda - interkulturalni dijalog i strukturalne pretpostavke za interkulturalni dijalog u Hrvatskoj, Europi i svijetu <p style="text-align: center;">Gospodarska</p> <ul style="list-style-type: none"> - odgovorno gospodarstvo u europskom i međunarodnom kontekstu - zaštita rada i prava radnika na europskoj i međunarodnoj razini - europsko i globalno otvoreno tržište, poduzetnost i poduzetništvo - učenje za konkurentnost na europskom i međunarodnom tržištu - zaštita potrošača u europskom i međunarodnom kontekstu 		<p>postupaka na nacionalnoj, europskoj i međunarodnoj razini;</p> <ul style="list-style-type: none"> • uči uz korištenje interaktivnih, participativnih, istraživačkih i suradničkih pristupa, posjeduje razvijene društvene komunikacijske vještine kao što su pregovaranje, obrazlaganje, dijalog, dogovaranje, timski rad, vođenje i moderiranje rada grupe; prepoznaje problemske situacije i uspješno reagira na njih; prepoznaje emocije u sebe i drugih, upravlja emocijama koristeći se odgovarajućim načinima obuzdavanja ljutnje i tehnike „hlađenja“; zajednički rješava problemske situacije, koristi suradnički pristup umjesto suparničkoga; preuzima odgovornost za vlastite osjećaje i postupke; pokazuje samopouzdanje, samopoštovanje i poštovanje drugog u komunikaciji; • uspješno koristi vještine javnog nastupa, prezentacije, vođenja i moderiranja radom grupe, aktivnog slušanja, debatiranja, pregovaranja i nalaženja kompromisa, odnosno vještine upravljanja sukobima te vještine demokratskog vođenja i zagovaranja svojih i tuđih stajališta koji pridonose dobrobiti svih; • koristi vještine zauzimanja stajališta, argumentirane obrane stajališta i pregovaranja o javnim pitanjima u skladu s načelom vladavine prava, zaštite dostojanstva pojedinca i zajedničkog dobra; • pokazuje vještine interkulturalne osjetljivosti, adaptacije i komunikacije; • pokazuje vještine korištenja novih informacijskih tehnologija, osobito Interneta, za informiranje te vještine komuniciranja i sudjelovanja u odgovarajućim nacionalnim, europskim i međunarodnim civilnim kampanjama i drugim civilnim akcijama koje su usmjerene na zaštitu ljudskih prava pojedinaca i grupa, suzbijanje društvenog isključivanja i rješavanje drugih društvenih problema na razini Hrvatske, Europe i međunarodne zajednice; • koristi vještine pokretanja i sudjelovanja u građanskim akcijama i projektima zaštite kulturne baštine i održivog razvoja na lokalnoj, nacionalnoj, europskoj i svjetskoj razini; • prepoznaje zamke traženja posla preko oglasa i rizične situacije po vlastitu sigurnost; • posjeduje vještine aktivnog sudjelovanja i suradnje s drugim učenicima i društvenim subjektima u demokratskom odlučivanju na lokalnoj i nacionalnoj razini u cilju zaštite i promicanja osobnih i društvenih interesa; • pokreće projekte i sudjeluje u provedbi projekata suradnje njegove/njezine škole s drugim školama te gospodarskim, kulturnim i drugim čimbenicima na lokalnoj, nacionalnoj, europskoj i međunarodnoj razini.
<p style="text-align: center;">Ekološka</p> <ul style="list-style-type: none"> - međunarodne i europske odredbe i mehanizmi zaštite prava na zdravi okoliš - održivi razvoj Hrvatske u kontekstu Europe i svijeta - aktivna uloga i suradnja građana u zaštiti okoliša i osiguranju održivog razvoja Hrvatske, Europe i svijeta 	<p style="text-align: center;">Gradanske vrijednosti i stajališta</p>	<p><i>Učenik/ca, uz vrijednosti i stajališta iz prvog, drugog i trećeg ciklusa, zastupa vrijednosti i stajališta koji odgovaraju razvoju građanske kompetencije u ovoj dobi, što se očituje u sljedećem:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • pokazuje vjeru u vrijednost, dostojanstvo i slobodu ljudske osobe te važnost institucionalne zaštite prava pojedinca na razini Hrvatske, Europe i svijeta; • privržen/a je načelima neotuđivosti, nedjeljivosti, međupovezanosti i univerzalnosti ljudskih prava i sloboda u odnosima među ljudima, društvenim grupama i narodima; • uvjeren/a je da su demokracija, demokratska načela, institucije i postupci najbolji i najpravedniji, iako ne i savršen oblik vlasti te da se vrijedi osobno zalagati za očuvanje i unaprjeđenje demokracije te zaštitu ljudskih prava na razini Hrvatske, Europe i svijeta; • uvjeren/a je da građani imaju moć i obvezu propitivati, istraživati i pronalaziti rješenja društvenih, političkih, kulturnih i gospodarskih problema od lokalne do međunarodne razine u suradnji s predstavnicima i tijelima vlasti, civilnog društva, znanosti i gospodarstva; • iskazuje uvjerenje u nužnost empirijskih dokaza prilikom donošenja odluka i privržen je načelu racionalnosti, pravde u

		<p>analizi i rješavanju društvenih problema;</p> <ul style="list-style-type: none"> • kritički se odnosi prema svojim i tuđim nasilnim postupcima, pokazuje odanost miru i participativnim, nenasilnim i konstruktivnim rješenjima društvenih i drugih problema i sukoba na svim razinama; • poštuje svoju kulturu i druge kulture, kao i njihov doprinos Hrvatskoj, Europi i svijetu u cjelini; privržen je načelu kulturnog pluralizma te praksi interkulture komunikacije i interkulturnog dijaloga u svakidašnjem životu; • privržen/a je načelima uzajamnog razumijevanja, suradnje, povjerenja i solidarnosti među ljudima, aktivno se zalaže za uklanjanje stereotipa, predrasuda, diskriminacije i drugih oblika nepravdnog i neljudskog postupanja među ljudima po različitim osnovama; • zastupa i brani svoje interese, interese svoje lokalne zajednice i Hrvatske u europskom i međunarodnom kontekstu; • zastupa stajalište o ovisnosti ljudskog napretka o ravnoteži između društvenog razvoja, očuvanja okoliša i gospodarskog rasta te vjeruje u važnost odgovornoga gospodarstva za održivi razvoj Hrvatske, Europe i svijeta.
--	--	---

5. Međupredmetna povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja

Osim kao poseban predmet, ishode Građanskog odgoja i obrazovanja nužno je ostvarivati i međupredmetno kako bi se u odgoju i obrazovanju pridonijelo punom razvoju građanske kompetencije učenika. Svi predmeti izravno su povezani s općim pravom na odgoj i obrazovanje ili s nekim posebnim pravom koje se jamči svakom djetetu te se u svakome od njih traži razvoj određenih vještina i stajališta odnosno vrijednosti koje više ili manje pridonose ostvarivanju Građanskog odgoja i obrazovanja, primjerice:

- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja sa satovima razrednika moguće je u sadržajima i aktivnostima kao što su: demokratsko donošenje razrednih pravila i njihovo pridržavanje; priprema učenika za kandidaturu i sudjelovanje u radu vijeća učenika, izbor predsjednika/ce razreda i izbor predstavnika/ce za vijeće učenika; informiranje svih učenika u razredu o radu Vijeća učenika; razvoj komunikacijskih vještina učenika, upravljanje emocijama (prepoznavanje i primjereno iskazivanje) i upravljanje sukobom (nenasilno rješavanje sukoba); upoznavanje učenika s propisima kojima se uređuju odnosi i obveze u školi (npr. Pravilnik o ocjenjivanju); obilježavanje posebnih dana u školi ili lokalnoj zajednici; provedba istraživačkih projekata učenika i volontiranje u lokalnoj zajednici.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavom povijesti i geografijom ostvaruje se temama kao što su: različita društvena uređenja i oblici vladavine u sklopu kojih se raspravlja o položaju pojedinca, njegovim pravima i slobodama te o ulozi institucija vlasti u zaštiti prava pojedinca; međuljudski odnosi, pri čemu se osobito raspravlja o nejednakosti između muškarca i žene, među „rasama“ ili među različitim nacionalnim, etničkim, religijskim i jezičnim grupama tijekom povijesti ili u različitim društvima danas; ratovi i njihove posljedice, s posebnim osvrtom na pravo na mir i humanitarnu pomoć, prava izbjeglica.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavom hrvatskoga jezika može se ostvariti raspravom o pravu na identitet i pravu na izražavanje, povijesnoj borbi za uporabu hrvatskoga jezika, utjecajima na hrvatski jezik, izboru književnih djela u kojima se tematizira nepravda i diskriminacija.
- Povezivanje ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja i nastave stranih jezika ostvaruje se učenjem o pravima i odgovornostima građana te o funkcioniranju vlasti u zemlji čiji se jezik uči, njezinoj demokratskoj kulturi, odnosu većinske kulture i manjinskih kultura, sadržajima kojima se promiče građanstvo u sustavu odgoja i obrazovanja pojedine zemlje.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s likovnom, glazbenom i tjelesnom kulturom/umjetnosti moguća je u nizu sadržaja u kojima se kultura i stvaralaštvo povezuju sa slobodom sudjelovanja u kulturnom životu i uživanja u umjetnosti te umjetničkog izražavanja, kao i u raspravama o doprinosu različitih kultura svjetskoj kulturnoj baštini, o slobodi izbora i masovnoj kulturi, o ulozi umjetnika u ratu i miru itd. U tjelesnoj kulturi pozornost se može usmjeriti na pravedno sportsko ponašanje i raspraviti o korištenju sporta u prevenciji nasilja.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja s vjeronaukom obuhvaća pitanja kao što su: sloboda vjere i prava vjernika u demokraciji i nedemokratskim režimima, međureligijski i ekumenski dijalog, odnos između religioznih, agnostika i ateista.
- Povezivanje Građanskog odgoja i obrazovanja s nastavom biologije, kemije i fizike također se može ostvarivati različitim temama koje su povezane sa zaštitom prava pojedinca i traže aktivni angažman

građana u suvremenom svijetu kao što su održivi razvoj, biološka raznolikost, efekt staklenika, GMO, istraživanja ljudskoga genoma.

- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja i nastave matematike također se ostvaruje nizom sadržaja. Kvantifikacija je ključ za razumijevanje suvremenog svijeta, uključujući načine na koje rješavamo osobne i profesionalne probleme i zadovoljavamo svakidašnje potrebe. Pitanje upravljanja financijama, primjerice, jedna je od tema u kojoj se povezuju ova dva područja.
- Povezanost Građanskog odgoja i obrazovanja i nastave informatike prisutna je u sklopu obrade tema kao što su informacijsko društvo i nejednakost, kritička selekcija informacija i informiranje iz više izvora, sigurnost na Internetu.

To su samo neki od primjera koji pokazuju da učenje za aktivno i odgovorno građanstvo ima mjesta u svim nastavnim predmetima. Takvo je povezivanje važno jer učenicima pomaže da školsko gradivo čvršće „smjeste“ u vlastito iskustvo i zajednicu kojoj pripadaju, čime se cjelovitije pridonosi razvoju građanske kompetencije učenika.

6. Plan sustavnog uvođenja Građanskog odgoja i obrazovanja

Povjerenstvo je predložilo Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta da se, do donošenja Strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije i do donošenja Nacionalnoga okvirnog kurikuluma, Građanski odgoj i obrazovanje provodi u osnovnim i srednjim školama u formi *Nastavnog plana i programa Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole* s početkom implementacije od školske godine 2014./2015. prema trogodišnjem planu implementacije u cilju sustavnog uvođenja Građanskog odgoja kao obveznog predmeta u nastavnom planu i programu za osnovnu školu u 6., 7. i 8. razredu i nastavnim planovima i programima za gimnazijske i strukovne programe prema planu implementacije prikazanom u tablici 1.

Plan implementacije Građanskog odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama

školska godina	razredna nastava 1. – 4. razred OŠ	5. razred osnovna škola	6. razred osnovna škola	7. razred osnovna škola	8. razred osnovna škola	1. razred srednja škola	2. razred srednja škola
2014./2015.	međupredmetno	međupredmetno	obvezan predmet	međupredmetno	međupredmetno	međupredmetno	međupredmetno
2015./2016.	međupredmetno	međupredmetno	obvezan predmet	obvezan predmet	međupredmetno	obvezan predmet	međupredmetno
2016./2017.	međupredmetno	međupredmetno	obvezan predmet	obvezan predmet	obvezan predmet	obvezan predmet	obvezan predmet

Nastavni plan i program Građanskog odgoja i obrazovanja je razvojni i otvoreni dokument te je kao i svaki program otvoren za promjene i poboljšanja. Tijekom provedbe u školskoj godini 2014./2015., uz pripremu stručnog usavršavanja učitelja i nastavnika za provedbu Građanskog odgoja i obrazovanja kao obveznog predmeta u 6. razredu osnovne škole i kao međupredmetnog sadržaja, pripremit će se priručnici za učitelje i nastavnike te materijali za učenike koji će biti dostupni u elektroničkom obliku na internetskim stranicama Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i Agencije za odgoj i obrazovanje.

Tijekom školskih godina 2014./2015. i 2015./2016. provedbu Građanskog odgoja i obrazovanja pratit će Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Agencija za odgoj i obrazovanje u suradnji s Ministarstvom znanosti, obrazovanja i sporta.

7. Nastavni plan Građanskog odgoja i obrazovanja

RAZREDNA NASTAVA – OD 1. DO 4. RAZREDA

osnovna škola	Provedba Građanskog odgoja i obrazovanja	godišnji broj sati
od 1. do 4. razreda	međupredmetno – u sklopu svih predmeta.	15
	sat razrednika – navedeni broj sati uključuje teme predviđene planom sata razrednika i Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, br. 87/08 , 86/09 , 92/10 , 105/10 , 90/11 , 5/12 , 16/12 , 86/12 , 126/12 , 94/13) – izbori za predsjednika razreda i vijeće učenika, donošenje razrednih pravila, komunikacijske vještine i razumijevanje razreda i škole kao zajednice učenika i nastavnika uređene na načelima poštovanja dostojanstva svake osobe i zajedničkog rada na dobrobit svih.	10
	izvanučioničke aktivnosti - ostvaruju se suradnjom škole i lokalne zajednice. U njih trebaju biti uključeni svi učenici prema njihovim interesima i mogućnostima škole. Oblici uključivanja mogu biti različiti: na razini cijele škole, pojedinog razreda ili skupine učenika. Obuhvaćaju <i>istraživačke aktivnosti</i> (npr. projekt građanin, zaštita potrošača), <i>volonterske aktivnosti</i> (npr. pomoć starijim mještanima, osobama s posebnim potrebama, djeci koja žive u siromaštvu), <i>organizacijske aktivnosti</i> (npr. obilježavanje posebnih tematskih dana), <i>proizvodno-inovativne aktivnosti</i> (npr. zaštita okoliša, rad u školskoj zadruzi i/ili zajednici tehničke kulture) i druge projekte i aktivnosti. (1)	10
ukupno		35

- a) Pojam istraživačko znači da učenici primjereno svojoj dobi i mogućnostima škole prikupljaju i analiziraju podatke na temu koju obrađuju, prepoznaju probleme i traže rješenja.
- b) Takav pristup znači napuštanje dosadašnje prakse zapamćivanja i reprodukcije disciplinarno odvojenih nastavnih sadržaja. Umjesto toga, učenje i poučavanje u različitim područjima postaje povezano i usmjereno na razvoj cjelovite osobe učenika. To se postiže upotrebom interaktivnih nastavnih metoda te se iskustvenim, timskim, suradničkim i radioničkim učenjem, povezano s istraživanjem, analiziranjem i zaključivanjem, rješava problem. Učenik postaje subjekt procesa učenja jer samostalno propituje i zaključuje o predmetu učenja, analizira u suradnji s drugim učenicima i iskušava mogućnosti primjene. Takvo učenje učeniku osigurava dublje razumijevanje i trajnije pamćenje onoga što uči te vodi do znanja koje je provjereno i koje se može dalje unaprjeđivati. To je otvoren koncept cjeloživotnog učenja.
- c) Podaci o ostvarivanju Građanskog odgoja i obrazovanja iskazuju se na takav način sve dok se u Dnevniku rada ne uvede poseban prostor za Građanski odgoj i obrazovanje.

PREDMETNA NASTAVA – 5. RAZRED

osnovna škola	provedba Građanskog odgoja i obrazovanja	godišnji broj sati
5. razred	<p>međupredmetno - u svim predmetima: hrvatski jezik, strani jezik, matematika, informatika, tehnička kultura, priroda i društvo, povijest, geografija, vjeronauk, likovna kultura, glazbena kultura, tjelesna i zdravstvena kultura.</p> <p><i>Navedeni broj sati ne znači povećanje broja sati, nego integriranje i koreliranje sadržaja s ciljem istodobnog razvijanja i predmetne i građanske kompetencije. (2)</i></p>	20
	<p>sat razrednika – navedeni broj sati uključuje teme predviđene planom sata razrednika i Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, br. 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13) - izbori za predsjednika razreda i vijeće učenika, donošenje razrednih pravila, komunikacijske vještine, razumijevanje razreda i škole kao zajednice učenika i nastavnika uređene na načelima poštovanja dostojanstva svake osobe i zajedničkog rada na dobrobit svih.</p>	5
	<p>izvanučioničke aktivnosti - ostvaruju se suradnjom škole i lokalne zajednice. U njih trebaju biti uključeni svi učenici prema njihovim interesima i mogućnostima škole. Oblici uključivanja mogu biti različiti: na razini cijele škole, pojedinog razreda ili skupine učenika. Obuhvaćaju <i>istraživačke aktivnosti</i> (npr. projekt građanin, zaštita potrošača), <i>volonterske aktivnosti</i> (npr. pomoć starijim mještanima, osobama s posebnim potrebama, djeci koja žive u siromaštvu), <i>organizacijske aktivnosti</i> (npr. obilježavanje posebnih tematskih dana), <i>proizvodno-inovativne aktivnosti</i> (npr. zaštita okoliša, rad u školskoj zadruzi i/ili zajednici tehničke kulture) i druge srodne projekte i aktivnosti. (1)</p>	10
ukupno		35

PREDMETNA NASTAVA – 6. RAZRED

osnovna škola	provedba Građanskog odgoja i obrazovanja	godišnji broj sati
6. razred	obvezni predmet od školske godine 2014. - 2015.	
	tematske aktivnosti	20
	izvanučioničke aktivnosti	10
	vrednovanje postignuća učenika	5
ukupno		35
6. razred	međupredmetno - u svim predmetima: hrvatski jezik, strani jezik, matematika, informatika, tehnička kultura, biologija, kemija, fizika, povijest, geografija, vjeronauk, likovna kultura, glazbena kultura, tjelesna i zdravstvena kultura. <i>Navedeni broj sati ne znači povećanje broja sati, nego integriranje i koreliranje sadržaja s ciljem istodobnog razvijanja i predmetne i građanske kompetencije.</i>	20
	sat razrednika – navedeni broj sati uključuje teme predviđene planom sata razrednika i Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, br. 87/08 , 86/09 , 92/10 , 105/10 , 90/11 , 5/12 , 16/12 , 86/12 , 126/12 , 94/13) - izbori za predsjednika razreda i vijeće učenika, donošenje razrednih pravila, komunikacijske vještine i razumijevanje razreda i škole kao zajednice učenika i nastavnika i uređene na načelima poštovanja dostojanstva svake osobe i zajedničkog rada na dobrobit svih.	5
	izvanučioničke aktivnosti - ostvaruju se suradnjom škole i lokalne zajednice. U njih trebaju biti uključeni svi učenici prema njihovim interesima i mogućnostima škole. Oblici uključivanja mogu biti različiti: na razini cijele škole, pojedinog razreda ili skupine učenika. Obuhvaćaju <i>istraživačke aktivnosti</i> (npr. projekt građanin, zaštita potrošača), <i>volonterske aktivnosti</i> (npr. pomoć starijim mještanima, osobama s posebnim potrebama, djeci koja žive u siromaštvu), <i>organizacijske aktivnosti</i> (npr. obilježavanje posebnih tematskih dana), <i>proizvodno-inovativne aktivnosti</i> (npr. zaštita okoliša, rad u školskoj zadruzi i/ili zajednici tehničke kulture) i druge srodne projekte i aktivnosti. (1)	10
ukupno		35

PREDMETNA NASTAVA – 7. RAZRED

osnovna škola	provedba Građanskog odgoja i obrazovanja	godišnji broj sati
7. razred	obvezni predmet od školske godine 2015. - 2016.	
	tematske aktivnosti	20
	izvanučioničke aktivnosti	10
	vrednovanje postignuća učenika	5
ukupno		35
7. razred	međupredmetno - u svim predmetima: hrvatski jezik, strani jezik, matematika, informatika, tehnička kultura, biologija, kemija, fizika, povijest, geografija, vjeronauk, likovna kultura, glazbena kultura, tjelesna i zdravstvena kultura. <i>Navedeni broj sati ne znači povećanje broja sati, nego integriranje i koreliranje sadržaji s ciljem istodobnog razvijanja i predmetne i građanske kompetencije.</i>	20
	sat razrednika – navedeni broj sati uključuje teme predviđene planom sata razrednika i Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, br. 87/08 , 86/09 , 92/10 , 105/10 , 90/11 , 5/12 , 16/12 , 86/12 , 126/12 , 94/13) - izbori za predsjednika razreda i vijeće učenika, donošenje razrednih pravila, komunikacijske vještine i razumijevanje razreda i škole kao zajednice učenika i nastavnika i uređene na načelima poštovanja dostojanstva svake osobe i zajedničkog rada na dobrobit svih.	5
	izvanučioničke aktivnosti - ostvaruju se suradnjom škole i lokalne zajednice. U njih trebaju biti uključeni svi učenici prema njihovim interesima i mogućnostima škole. Oblici uključivanja mogu biti različiti: na razini cijele škole, pojedinog razreda ili skupine učenika. Obuhvaćaju <i>istraživačke aktivnosti</i> (npr. projekt građanin, zaštita potrošača), <i>volonterske aktivnosti</i> (npr. pomoć starijim mještanima, osobama s posebnim potrebama, djeci koja žive u siromaštvu), <i>organizacijske aktivnosti</i> (npr. obilježavanje posebnih tematskih dana), <i>proizvodno-inovativne aktivnosti</i> (npr. zaštita okoliša, rad u školskoj zadruzi i/ili zajednici tehničke kulture) i druge srodne projekte i aktivnosti. (1)	10
ukupno		35

PREDMETNA NASTAVA – 8. RAZRED

osnovna škola	provedba Građanskog odgoja i obrazovanja	godišnji broj sati
8. razred	obvezni predmet od školske godine 2016. - 2017.	
	tematske aktivnosti	20
	izvanučioničke aktivnosti	10
	vrednovanje postignuća učenika	5
ukupno		35
8. razred	međupredmetno - u svim predmetima: hrvatski jezik, strani jezik, matematika, informatika, tehnička kultura, biologija, kemija, fizika, povijest, geografija, vjeronauk, likovna kultura, glazbena kultura, tjelesna i zdravstvena kultura. <i>Navedeni broj sati ne znači povećanje broja sati, nego integriranje i koreliranje sadržaji s ciljem istodobnog razvijanja i predmetne i građanske kompetencije.</i>	20
	sat razrednika – navedeni broj sati uključuje teme predviđene planom sata razrednika i Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, br. 87/08 , 86/09 , 92/10 , 105/10 , 90/11 , 5/12 , 16/12 , 86/12 , 126/12 , 94/13) - izbori za predsjednika razreda i vijeće učenika, donošenje razrednih pravila, komunikacijske vještine i razumijevanje razreda i škole kao zajednice učenika i učitelja i uređene na načelima poštovanja dostojanstva svake osobe i zajedničkog rada na dobrobit svih.	5
	izvanučioničke aktivnosti - ostvaruju se suradnjom škole i lokalne zajednice. U njih trebaju biti uključeni svi učenici prema njihovim interesima i mogućnostima škole. Oblici uključivanja mogu biti različiti: na razini cijele škole, pojedinog razreda ili skupine učenika. Obuhvaćaju <i>istraživačke aktivnosti</i> (npr. projekt građanin, zaštita potrošača), <i>volonterske aktivnosti</i> (npr. pomoć starijim mještanima, osobama s posebnim potrebama, djeci koja žive u siromaštvu), <i>organizacijske aktivnosti</i> (npr. obilježavanje posebnih tematskih dana), <i>proizvodno-inovativne aktivnosti</i> (npr. zaštita okoliša, rad u školskoj zadruzi i/ili zajednici tehničke kulture) i druge srodne projekte i aktivnosti. (1)	10
ukupno		35

1. RAZRED SREDNJE ŠKOLE

srednja škola	provedba Građanskog odgoja i obrazovanja	godišnji broj sati
1. razred	obvezni predmet od školske godine 2015. - 2016.	
	tematske aktivnosti	20
	izvanučioničke aktivnosti	10
	vrednovanje postignuća učenika	5
ukupno		35
1. razred	međupredmetno - u svim predmetima: hrvatski jezik, strani jezik, matematika, informatika, etika, biologija, kemija, fizika, povijest, geografija, vjeronauk, likovna umjetnost, glazbena umjetnost, tjelesna i zdravstvena kultura. <i>Navedeni broj sati ne znači povećanje broja sati, nego integriranje i koreliranje sadržaji s ciljem istodobnog razvijanja i predmetne i građanske kompetencije.</i>	20
	sat razrednika – navedeni broj sati uključuje teme predviđene planom sata razrednika i Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, br. 87/08 , 86/09 , 92/10 , 105/10 , 90/11 , 5/12 , 16/12 , 86/12 , 126/12 , 94/13) - izbori za predsjednika razreda i vijeće učenika, donošenje razrednih pravila, komunikacijske vještine i razumijevanje razreda i škole kao zajednice učenika i nastavnika i uređene na načelima poštovanja dostojanstva svake osobe i zajedničkog rada na dobrobit svih.	5
	izvanučioničke aktivnosti - ostvaruju se suradnjom škole i lokalne zajednice. U njih trebaju biti uključeni svi učenici prema njihovim interesima i mogućnostima škole. Oblici uključivanja mogu biti različiti: na razini cijele škole, pojedinog razreda ili skupine učenika. Obuhvaćaju <i>istraživačke aktivnosti</i> (npr. projekt građanin, zaštita potrošača), <i>volonterske aktivnosti</i> (npr. pomoć starijim mještanima, osobama s posebnim potrebama, djeci koja žive u siromaštvu), <i>organizacijske aktivnosti</i> (npr. obilježavanje posebnih tematskih dana), <i>proizvodno-inovativne aktivnosti</i> (npr. zaštita okoliša, rad u školskoj zadruzi i/ili zajednici tehničke kulture) i druge srodne projekte i aktivnosti. (1)	10
ukupno		35

2. RAZRED SREDNJE ŠKOLE

srednja škola	provedba Građanskog odgoja i obrazovanja	godišnji broj sati
2. razred	obvezni predmet od školske godine 2016. - 2017.	
	tematske aktivnosti	20
	izvanučioničke aktivnosti	10
	vrednovanje postignuća učenika	5
ukupno		35
2. razred	međupredmetno - u svim predmetima: hrvatski jezik, strani jezik, matematika, informatika, etika, biologija, kemija, fizika, povijest, geografija, vjeronauk, likovna umjetnost, glazbena umjetnost, tjelesna i zdravstvena kultura. <i>Navedeni broj sati ne znači povećanje broja sati, nego integriranje i koreliranje sadržaja s ciljem istodobnog razvijanja i predmetne i građanske kompetencije.</i>	20
	sat razrednika – navedeni broj sati uključuje teme predviđene planom sata razrednika i Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, br. 87/08 , 86/09 , 92/10 , 105/10 , 90/11 , 5/12 , 16/12 , 86/12 , 126/12 , 94/13) - izbori za predsjednika razreda i vijeće učenika, donošenje razrednih pravila, komunikacijske vještine i razumijevanje razreda i škole kao zajednice učenika i nastavnika i uređene na načelima poštovanja dostojanstva svake osobe i zajedničkog rada na dobrobit svih.	5
	izvanučioničke aktivnosti - ostvaruju se suradnjom škole i lokalne zajednice. U njih trebaju biti uključeni svi učenici prema njihovim interesima i mogućnostima škole. Oblici uključivanja mogu biti različiti: na razini cijele škole, pojedinog razreda ili skupine učenika. Obuhvaćaju <i>istraživačke aktivnosti</i> (npr. projekt građanin, zaštita potrošača), <i>volonterske aktivnosti</i> (npr. pomoć starijim mještanima, osobama s posebnim potrebama, djeci koja žive u siromaštvu), <i>organizacijske aktivnosti</i> (npr. obilježavanje posebnih tematskih dana), <i>proizvodno-inovativne aktivnosti</i> (npr. zaštita okoliša, rad u školskoj zadruzi i/ili zajednici tehničke kulture) i druge srodne projekte i aktivnosti. (1)	10
ukupno		35

8. Nastavni program Građanskog odgoja i obrazovanja

6. RAZRED OSNOVNE ŠKOLE

tematska cjelina 1.	GRAĐANIN/KA <i>Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Prava i odgovornosti učenika - građanina razreda i škole	2
2	Osobno dostojanstvo i ravnopravnost	
tematska cjelina 2.	DEMOKRATSKA ZAJEDNICA <i>Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Postupci i alatke za osiguranje pravde i pravednosti u razredu i školi	6
2	Sudjelovanje u odlučivanju: učenički izbori	
3	Zaštita zajedničkih interesa	
tematska cjelina 3.	SOCIJALNE VJEŠTINE I DRUŠTVENA SOLIDARNOST <i>Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Društveno prihvatljiva komunikacija u razredu, školi i lokalnoj zajednici	4
2	Upravljanje intrapersonalnim i interpersonalnim sukobima	
3	Suradnja i timski rad u istraživanju i rješavanju zajedničkih problema (tema)	
4	Solidarnost i društveno koristan rad: pomoć slabijim učenicima	
tematska cjelina 4.	KULTURNI IDENTITETI I MEĐUKULTURNI DIJALOG <i>(Inter)kulturalna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Kulturne razlike i identiteti	3
2	Pravo na različitost i odgovornost za izgradnju zajedničke kulture	
3	(Inter)kulturalna osjetljivost: prepoznavanje i uklanjanje stereotipa i predrasuda	
tematska cjelina 5.	GOSPODARSTVO, PODUZETNOST, UPRAVLJANJE FINANCIJAMA I ZAŠTITA POTROŠAČA <i>Gospodarska dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Učenje kao rad	3
2	Društveno osjetljiva poduzetnost	
3	Potrošački izazovi i odgovorno upravljanje novcem	
tematska cjelina 6.	ZAŠTITA OKOLIŠA I ODRŽIVI RAZVOJ <i>Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Prava i odgovornosti učenika u zaštiti okoliša	2
2	Odgovorno upravljanje prirodnim, društvenim i kulturnim dobrima	

Izvanučioničke aktivnosti (10 sati) - Ovisno o ishodu, izvanučionička aktivnost provodi se ili kao nadopuna pojedine tematske aktivnosti ili samostalno, a može se povezati i sa satom razrednika i međupredmetnom provedbom. Primjeri:

- a) Obrada teme *Sudjelovanje u odlučivanju*, osim izlaganja nastavnika, diskusije i sl., usmjerenih na učenje novih nastavnih sadržaja, može uključiti pripremu za učeničke izbore na satu razrednika i izvanučioničku aktivnost kao što je promatranje procesa donošenja odluka u tijelu odlučivanja na razini lokalne zajednice.
- b) Obrada teme *Upravljanje demokratskom zajednicom: od razreda, škole i lokalne zajednice do države* može se povezati sa satom razrednika na kojemu se dogovaraju i određuju razredna pravila i sankcije za prekršitelje, a zatim uključiti i izvanučioničku aktivnost kao što je razgovor s gradonačelnikom ili istraživački projekt na temu „Tko upravlja mojom školom (mjestom/gradom)“ i sl.

Vrednovanje postignuća (5 sati), uključujući ocjenjivanje, sastavni je dio nastave Građanskog odgoja i obrazovanja. Ostvaruje se na način da se s učenicima najprije rasprave ishodi, a zatim utvrde kriteriji vrednovanja.

7. RAZRED OSNOVNE ŠKOLE

tematska cjelina 1.	GRADANIN/KA <i>Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Prava i odgovornosti građana Republike Hrvatske	3
2	Pravo na primjereni životni standard i socijalnu sigurnost	
3	Ravnopravnost muškarca i žene	
tematska cjelina 2.	DEMOKRATSKA ZAJEDNICA <i>Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Demokratsko upravljanje lokalnom i državnom zajednicom: načela i modeli	4
2	Sudjelovanje u odlučivanju: lokalni izbori (simulacija)	
3	Angažirano građanstvo, civilno društvo i zaštita zajedničkih interesa	
4	Sloboda i odgovornosti medija u demokraciji	
tematska cjelina 3.	SOCIJALNE VJEŠTINE I DRUŠTVENA SOLIDARNOST <i>Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Spolno osjetljiva komunikacija	6
2	Upravljanje interpersonalnim sukobima: postupci i tehnike	
3	Suradnja i timski rad u istraživanju i rješavanju zajedničkih problema (tema)	
4	Volontiranje i humanitarne aktivnosti: pomoć samohranim majkama i očevima koji žive u siromaštvu	
tematska cjelina 4.	KULTURNI IDENTITETI I MEĐUKULTURNI DIJALOG <i>(Inter)kulturalna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Prepoznavanje i uklanjanje spolnih stereotipa	2
2	Prepoznavanje i uklanjanje predrasuda o siromaštvu	
tematska cjelina 5.	GOSPODARSTVO, PODUZETNOST, UPRAVLJANJE FINACIJAMA I ZAŠTITA POTROŠAČA <i>Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Poduzetnost, poduzetništvo i razvoj Hrvatske	3
2	Društveno odgovorno gospodarstvo	
3	Prava i zaštita potrošača u Republici Hrvatskoj	
tematska cjelina 6.	ZAŠTITA OKOLIŠA I ODRŽIVI RAZVOJ <i>Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Promjena obrazaca ponašanja kao uvjet uživanja prava na zdravi okoliš i osiguranje održivog razvoja	2
2	Udruživanje građana u zaštiti okoliša i osiguranju održivog razvoja	

8. RAZRED OSNOVNE ŠKOLE

tematska cjelina 1.	PRAVA, SLOBODE, DUŽNOSTI I ODGOVORNOSTI GRAĐANINA <i>Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Prava i odgovornosti pripadnika nacionalnih manjina i drugih osjetljivih društvenih skupina	2
2	Sloboda i ograničenja slobode vjere	
tematska cjelina 2.	DEMOKRATSKA ZAJEDNICA <i>Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Ustavna demokracija i vladavina prava	5
2	Postupci i mehanizmi zaštite prava građana, s posebnim osvrtom na pripadnike manjina, na razini države	
3	Javne politike: normativni i provedbeni procesi	
4	Sudjelovanje u odlučivanju: predsjednički i parlamentarni izbori (simulacija)	
5	Civilno društvo i utjecaj građana na vlast	
tematska cjelina 3.	SOCIJALNE VJEŠTINE I DRUŠTVENA SOLIDARNOST <i>Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	(Inter)kulturno osjetljiva komunikacija	4
2	Upravljanje sukobima uzrokovanim kulturnim razlikama	
3	Suradnja i rad u kulturno miješanom timu u istraživanju i rješavanju zajedničkih problema (tema)	
4	Međugeneracijska solidarnost i društveno koristan rad: pomoć nemoćnim osobama starije životne dobi	
tematska cjelina 4.	KULTURNI IDENTITETI I MEĐUKULTURALNI DIJALOG <i>(Inter)kulturna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Prepoznavanje i uklanjanje stereotipa i predrasuda o društveno osjetljivim skupinama	3
2	Fokus: Prepoznavanje i uklanjanje stereotipa i predrasuda po nacionalnoj (etničkoj) i religijskoj osnovi	
3	Upravljanje kulturno pluralnom zajednicom: od priznanja prava na različitost do interkulturnog dijaloga	
tematska cjelina 5.	GOSPODARSTVO, PODUZETNOST, UPRAVLJANJE FINANCIJAMA I ZAŠTITA POTROŠAČA <i>Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Cjeloživotno učenje, izbor zanimanja i konkurentnost na tržištu	4
2	Nezaposlenost i poduzetnost	
3	Pravo na rad i prava radnika u Republici Hrvatskoj	
4	Samozaštita potrošača	
tematska cjelina 6.	ZAŠTITA OKOLIŠA I ODRŽIVI RAZVOJ <i>Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Holistički pristup održivom razvoju	2
2	Ekološki osjetljivo gospodarstvo	

1. RAZRED SREDNJE ŠKOLE

tematska cjelina 1.	LJUDSKA PRAVA U NACIONALNOM, EUROPSKOM I MEĐUNARODNOM KONTEKSTU <i>Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Prava i odgovornosti hrvatskih građana kao građana Europske unije	2
2	Načela, instrumenti i mehanizmi zaštite prava pojedinca u Europi	
tematska cjelina 2.	DEMOKRATSKA ZAJEDNICA <i>Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Demokratsko upravljanje Europom i europskim integracijama: vrijednosti, načela, institucije i tijela	5
2	Europska dimenzija u odgoju i obrazovanju	
3	Obveze Republike Hrvatske u procesu europskih integracija	
4	Sudjelovanje u odlučivanju: izbori za zastupnike Republike Hrvatske u Europskom parlamentu (simulacija)	
5	Civilno društvo u europskim integracijama	
tematska cjelina 3.	SOCIJALNE VJEŠTINE I DRUŠTVENA SOLIDARNOST <i>Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Višejezična komunikacija	4
2	Upravljanje sukobima i izgradnja „Europe mira i nenasilja“	
3	Suradnja i rad u istraživanju i rješavanju zajedničkih europskih problema (tema)	
4	Solidarnost i društveno koristan rad: pomoć izbjeglicama i/ili azilantima	
tematska cjelina 4.	KULTURA I INTERKULTURALNOST <i>(Inter)kulturalna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Hrvatska i europska kultura: sličnosti i razlike	3
2	Zaštita kultura „malih“ naroda i kulturne raznolikosti u Europi	
3	Europsko „jedinstvo u raznolikosti“ i interkulturalni dijalog	
tematska cjelina 5.	GOSPODARSTVO, PODUZETNOST, UPRAVLJANJE FINACIJAMA I ZAŠTITA POTROŠAČA <i>Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Poduzetnost, poduzetništvo i europska mobilnost	4
2	Zaštita rada, prava radnika i socijalna solidarnost	
3	Borba protiv korupcije i organiziranog kriminala	
4	Prava i zaštita potrošača u europskom kontekstu	
tematska cjelina 6.	ZAŠTITA OKOLIŠA I ODRŽIVI RAZVOJ <i>Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Pravo na zdravi okoliš i njegova zaštita u Europskoj uniji	2
2	Europska načela održivog razvoja	

2. RAZRED SREDNJE ŠKOLE

tematska cjelina 1.	LJUDSKA PRAVA U NACIONALNOM, EUROPSKOM I MEĐUNARODNOM KONTEKSTU <i>Ljudsko-pravna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Međunarodna zajednica i sustavi zaštite ljudskih prava	3
2	Instrumenti i mehanizmi zaštite ljudskih prava	
3	Nacionalno i kozmopolitsko građanstvo	
tematska cjelina 2.	DEMOKRATSKA ZAJEDNICA <i>Politička dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Upravljanje međunarodnom zajednicom	5
2	Gorući problemi svijeta i načini njihova rješavanja	
3	Međunarodna prava i obveze Republike Hrvatske i njezinih građana	
4	Sudjelovanje u odlučivanju: predstavnici Republike Hrvatske u međunarodnim organizacijama	
5	Međunarodne civilne organizacije u borbi za zajedničko dobro	
tematska cjelina 3.	SOCIJALNE VJEŠTINE I DRUŠTVENA SOLIDARNOST <i>Društvena dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Upravljanje sukobima i suradnja u međunarodnom kontekstu	2
2	Solidarnost i društveno koristan rad na međunarodnoj razini: pomoć djeci u nerazvijenim zemljama	
tematska cjelina 4.	KULTURA I INTERKULTURALNOST <i>(Inter)kulturalna dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Svjetska lista kulturne baštine – različitost svijeta kao bogatstvo	3
2	Doprinos hrvatskih velikana i velikana nacionalnih manjina u Hrvatskoj svjetskoj kulturnoj baštini	
3	Dijalog među civilizacijama	
tematska cjelina 5.	GOSPODARSTVO, PODUZETNOST, UPRAVLJANJE FINACIJAMA I ZAŠTITA POTROŠAČA <i>Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Svjetsko tržište, multinacionalne kompanije i nacionalna gospodarstva	4
2	Izazovi globalizacije za gospodarski razvoj Hrvatske	
3	Pravo na sindikalno organiziranje i uloga sindikata u zaštiti prava radnika	
4	Samozaštita potrošača korištenjem novih tehnologija	
tematska cjelina 6.	ZAŠTITA OKOLIŠA I ODRŽIV RAZVOJ <i>Ekološka dimenzija povezana s ostalim dimenzijama</i>	Planirani broj sati
1	Povelja o Zemlji – međunarodni dokument o održivome razvoju	3
2	Odgovornost sadašnjih naraštaja za zaštitu prava budućih naraštaja	
3	Misli globalno – djeluj lokalno – temelj održivosti svijeta	

9. Metode uspješnog poučavanja Građanskog odgoja i obrazovanja

Primjerene metode za ostvarivanje ishoda Građanskog odgoja i obrazovanja su one koje polaze od iskustva učenika, potiču ih na sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima i suradnju u traženju i donošenju zajedničkih odluka, ali i u kritičkom propitivanju učinaka tih odluka u odnosu na svakog od njih i zajednicu kojoj pripadaju. Takav rad ne isključuje individualne metode učenja (a to su, primjerice, individualno čitanje, analiza teksta, analiza slikovnog materijala ili pisanje eseja), no bitno je da se one koriste kao polazište za provođenje zajedničkih aktivnosti.

Nastava Građanskog odgoja i obrazovanja mora biti usmjerena na učenike kao članove razredne i školske zajednice. U skladu s tim, preporučuju se metode zajedničkog istraživanja nekog problema, traženja rješenja, pripreme izvještaja i prezentiranja; simuliranja (primjerice, rada pojedinih ogranaka vlasti i načina na koje oni donose odluke); igranja odgovarajućih uloga; rasprave i debate u sklopu kojih se vježba asertivnost, aktivno slušanje, argumentiranje, pregovaranje i zagovaranje, izvođenje zaključaka, dolazak do konsenzusa itd. Ovisno o nastavnoj temi, učenici rade u paru, manjoj ili većoj grupi ili pak plenarno. Isto tako, osim u učionici, oni uče i u sklopu izvanučioničke nastave i izvannastavnih aktivnosti te koriste različite medije i kontekste kao izvore učenja, osobito lokalnu zajednicu. Izlazak u zajednicu ili pak „uvođenje“ zajednice u školu prijeko je potrebno kako bi stečeno znanje i vještine o aktivnom građanstvu provjerili u stvarnom kontekstu. U provođenju istraživačkih projekata učenici identificiraju neki društveni problem, traže podatke kako bi problem što bolje shvatili, analiziraju prikupljenu građu i predlažu rješenja, a zatim ih po mogućnosti i provjeravaju u praksi, a to je najbolji put do učenika kao aktivnoga i odgovornoga građanina.

U skladu s tim, u nastavi je potrebno njegovati otvorenu i suradničku komunikaciju. U takvom odnosu učenik propituje svoje snage i sposobnosti, stječe samopouzdanje i doživljava proces učenja kao proces samorazvoja. Za to je presudno ozračje uzajamnog poštovanja – među učenicima, kao i između učenika i učitelja. U odgojno-obrazovnom procesu važno je da svaki učenik ima doživljaj vlastitog uspjeha, a na učitelju je da mu u tome pomogne različitim aktivnostima.

S tim ciljem, u Građanskom odgoju i obrazovanju učenik vodi mapu osobnog razvoja u koju unosi podatke o ostvarenim (potvrde o sudjelovanju u natjecanjima, volontiranju, o završenim tečajevima, npr. pružanje prve pomoći, učenje stranog jezika, umjetničkog izražavanja i sl.) i budućim planovima razvoja svojih kompetencija.

10. Vrednovanje postignuća učenika u Građanskom odgoju i obrazovanju

Sukladno Pravilniku o praćenju i ocjenjivanju odgojno-obrazovnih postignuća učenika u osnovnoj i srednjoj školi, elementi ocjenjivanja su:

- 1) **Znanje i razumijevanje:** razumijevanje pojmova, vrednota, procesa, odnosa, institucija i zakonitosti koje čine temelj aktivnoga i odgovornoga građanstva; potvrđuje se imenovanjem, određivanjem, opisivanjem, analizom, tumačenjem, usporedbom, vrednovanjem i zaključivanjem;
- 2) **Vještine i sposobnosti:** razvoj i primjena građanskih vještina i sposobnosti prilikom rješavanja problema koji spadaju u područje aktivnoga i odgovornoga građanstva; potvrđuje se uspješnom primjenom stečenih ili inovativnih znanja i vještina u konkretnoj situaciji;
- 3) **Vrijednosti i stajališta** – prihvaćanje vrednota koje čine temelj aktivnoga i odgovornoga građanstva; potvrđuje se odgovarajućim obrascima ponašanja.

Vodenje dokumentacije za praćenje i ocjenjivanje Građanskog odgoja i obrazovanja

- **GOO kao međupredmetni sadržaj i izvanučionička aktivnost na svim razinama odgoja i obrazovanja:**

Odgovarajuća rubrika u imeniku - Građanski odgoj i obrazovanje. Ocjene se upisuju u odgovarajuću rubriku u imeniku, a u rubriku zapažanja i bilješke vrsta aktivnosti prema elementima ocjenjivanja.

- **GOO kao nastavni predmet:**

Kada se Građanski odgoj i obrazovanje ostvaruje kao predmet, za konačnu ocjenu uzima se u obzir i evidencija o postignuću učenika u međupredmetnom ostvarivanju GOO-a. Time učenik dobiva samo jednu konačnu ocjenu iz GOO-a. Ocjene se upisuju u odgovarajuću rubriku u imeniku - Građanski odgoj i obrazovanje, a u rubriku zapažanja i bilježaka vrsta aktivnosti prema elementima ocjenjivanja.

U rubriku bilježaka u imeniku upisuju se samo ona zapažanja koja su učitelju/nastavniku u praćenju napredovanja učenika uočljiva, učeniku i roditelju razumljiva te koja učitelju/nastavniku mogu pripomoći u konačnom ocjenjivanju uspjeha učenika u GOO-u.

- **Razredna mapa za GOO** - svi nastavnici unose podatke i materijale u mapu o tome kako su ostvarili planirane aktivnosti iz GOO-a s učenicima određenog razreda.
- **Učenički dnevnik iz GOO-a** – učenik upisuje u kojim je projektima i aktivnostima sudjelovao, što je tijekom godine izradio u sklopu nastave GOO-a: osobna zapažanja, bilješke, osvrti na naučeno, nove ideje i rješenja do kojih je došao, koje su mu vrijednosti važne i s kojim se teškoćama susretao. Prilaže potvrde, priznanja, zahvalnice, učeničke radove.

11. Kadrovski uvjeti za ostvarivanje Građanskog odgoja i obrazovanja u osnovnoj i srednjoj školi

Predmet Građanskog odgoja i obrazovanja u osnovnoj i srednjoj školi mogu provoditi osobe koje su ispunile uvjete za učitelja ili stručnog suradnika iz članka 105. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine, br. 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 16/12, 86/12 i 94/13), koje su tijekom svog dosadašnjeg obrazovanja položile najmanje 3 kolegija iz područja ljudskih prava, građanstva i njima srodnih područja ili koje su se u tim područjima stručno usavršavale u trajanju od najmanje 120 sati od 1999. godine, kada je donesen Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava, do danas.

Uz odgovarajuću stručnu spremu, učitelj/ica i nastavnik/ica, treba imati odgovarajuće pedagoško-psihološko obrazovanje, koje obuhvaća područja opće pedagogije, didaktike, metodike i psihologije odgoja i obrazovanja. Uz to, treba imati stručna znanja za rad u području Građanskog odgoja i obrazovanja, te biti osposobljen za primjenu iskustvenih, participativnih, suradničkih i istraživalačkih metoda poučavanja i učenja u nastavi, sukladno *kompetencijama učitelja/nastavnika za poučavanje i učenje Građanskog odgoja i obrazovanja* utvrđenim u nastavnom planu i programu Građanskog odgoja i obrazovanja.

Prije početka provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja, za učitelje/ice i nastavnike/ice, organizirat će se uvodno stručno usavršavanje prema odgovarajućem programu stručnog usavršavanja Agencije za odgoj i obrazovanje, u cilju da se u roku od godinu dana stručno osposobe i steknu potrebne nastavne kompetencije za provedbu Građanskog odgoja i obrazovanja, uključujući znanja iz strukturalnih i funkcionalnih dimenzija Građanskog odgoja i obrazovanja, predmetnog i među-predmetnog planiranja i programiranja nastave Građanskog odgoja i obrazovanja usmjerene na ishode ili postignuća učenika, te odgovarajuće metode poučavanja i učenja u Građanskom odgoju i obrazovanju.